

Foto: Miško Kranjec

Draginja – ponoven poziv k stabilizaciji

Podatki o draginji v Jugoslaviji in Sloveniji so mladane zastrašujoči. V zadnjem času se namreč izdelki ne dražijo več samo za nekaj odstotkov, ampak za nekaj deset odstotkov ali pa kar za – nekajkrat. Pozivi k nekakšni strezovitvi, k akciji, k hitremu ukrepanju so skorajda alarmantni in s pridihom ugotovitve, da je urejanje tistih reči, ki povzročajo močno draginjo, v zdajšnjem času najpomembnejše vprašanje gospodarske stabilizacije. Sporočila predsedstva CK ZKJ in zvezne (pa tudi republiške) vlade jasno nakazujejo, da gospodarska stabilizacija ne more uspeti, če bo draginja še naprej tolikšna.

Resnica, zakaj se izdelki dražijo, je zelo stara. Kdor hoče s tistim, v kar je vložil svoj trud in denar, zaslužiti kaj več, tak izdelek podraži. Za koliko ga lahko podraži, mu navadno določijo tržne zakonitosti. Te resnice seveda veljajo tudi za naše domače razmere, pa čeprav je za te razmere značilnih obilo posebnosti in drugačnosti, zaradi katerih cene ubirajo svoje poti in svoje strmine.

Te drugačnosti in posebnosti naštevamo in ugotavljamo že dalj časa. Glavni vzrok za dražitev naj bi bila naložbena politika v preteklosti, zaradi katere je gospodarstvo tako močno zadolženo, da vidi izhod samo v draženju svojih izdelkov, kajti s tem se dohodek poveča, povečajo pa se tudi možnosti za odplačevanje posojil. S tem je povezano neskladje v sestavi gospodarstva. Zaradi njega prihaja do tega, da je enih izdelkov na trgu preveč, drugih pa premalo. Kadar pa česa na trgu primanjkuje, se tisto ponavadi hitro podraži. Ker je pri nas zaradi mnogih vzrokov povpraševanje po izdelkih veliko, je neskladje med ponudbo in povpraševanjem še večje, večja pa je tudi možnost za podražitev. Veliko je tudi odlihanja dohodka iz delovnih organizacij v razne sklade in proračune zunaj gospodarstva, zaradi česar se potrošnja večja. K temu prispevajo svoj delež še posojilna in denarna politika, ki dopušča, da je v obtoku več denarja, kot bi ga smelo biti. Poleg vsega je tudi izvoz velik. To v normalnih razmerah ne bi smelo biti nič slabega, toda kljub devalvaciji dinarja so naši izdelki na tujih trgih čisto predragi, zato je marsikateremu treba spustiti ceno, da ga lahko prodamo, pri manjkaj pa skušajo podjetja pokriti s prodajo

po višjih cenah na domačem trgu. Hkrati je zaradi izvoza domač trg slabo založen, kar cene spet potiska navzgor. Svoj delež je k draginji prinesla tudi lanska slaba letina in pa dolgo upravno nadziranje in zadrževanje cen. Močan je tudi vpliv svetovnih cen, ki povečujejo proizvodne stroške.

Stem nismo našli vseh, kakor radi rečemo, objektivnih reči, zaradi katerih se blago tako hitro draži, da so morali v večjih trgovinah zaposliti celo nove ljudi, če hočejo biti na tekočem, kaj naj danes prodajajo že dražje, kot so še včeraj. Jasno je, da so vse te objektivne vzroke za draginjo povzročili dolgotrajnejši procesi in da bo za iztrebljanje teh poganjkov treba tudi več časa.

Toda pri vsem tem je opaziti zanimiv pojav. V zadnjem petnajstletnem obdobju so notranji inflacijski pritiski najmočnejši prav zdaj, ko naj bi se hitreje otesli upravnega odločanja o cenah in ga zamenjali z manj upravnim, s takim torej, pri katerem bo imelo glavno besedo samo gospodarstvo, ne pa uradniki ali nihče. Pojav ne more biti naključen. Vtis je, da hočejo s tem ovirati prehod ali pa ga vsaj pokazati kot izjemno težkega, skorajda nemogočega.

Zato seveda ni tako naključno pozivanje predsedstva CK ZKJ, da je treba čimprej zagotoviti vse pogoje in možnosti za praktično uveljavitev zakona o cenah, čeprav ni moč reči, da se tudi zvezni in slovenski izvršni svet ne zavzemata odločno za novi sistem in da pri odpravljanju nekaterih vzrokov, ki pospešujejo rast cen, ne uspevata. Prav zato oba izvršna sveta dosledno prisegata, da bo treba poslej vsako odločitev o rasti cen natančno pretehtati, in v tem vidita tudi svojo odločilno vlogo.

Zakaj do zdaj teh vprašanj nismo natančno tehtali? Zakaj preveč pogosto dopustimo, da se nam kaj slabega razbohoti, in ko se razbohoti, začnemo zvoniti k akciji? Zanimivo je, da se taka budilka rada oglasi prepozno. Da bo prišlo

do dviganja cen, so namreč izvedenci napovedovali. In težko je razumeti, da takrat varovalne naprave niso delovale. Ko je, na primer, ZIS povečal prometne davke, da bi dobil letos dovolj denarja v zvezni proračun, je bilo povsem jasno, da bodo davki razpihnili draginjsko žerjavico, ki že tako močno žari zaradi prej omenjenih vzrokov. Toda ZIS takrat ni pripravil nobenega vedra z gasilom. Kmalu zatem pa so na seji zvezne vlade klicali mladane že kar celo gasilsko četo.

Takih podrobnosti je veliko. Za ponazoritev sta dovolj dve: zvezni dogovor o letošnji politiki cen še ni sprejet; v nekaterih republikah še niso ustanovili niti republiške skupnosti za cene, da o podobnih v običnih sploh ne govorimo.

Za omilitev zdajšnje draginje zato ni moč storiti kaj prida več, kot da cene preverijo za nazaj in da razveljavijo tiste sporazume o podražitvah, v katerih se skriva izsiljevanje. Toda ti sporazumi ne nastajajo kar sami od sebe, navadno jih mora kdo potrditi tudi v občini ali republiki. Lahko bi torej rekli, da so se zavrteli v istem plesu tudi tisti, ki bi morali tako ali drugače vplivati na ples cen. Zato seveda poziv k odgovornosti – tudi odgovornosti komunistov – ne preseneča.

Govorimo torej o napakah. Kako pa naj si drugače kot napako razlagamo to, da smo si pri odločanju o cenah privoščili pravo pravno brezpravje, ko je zakon o cenah začel že veljati (z njim je uprava izgubila dobršen del moči pri odločanju o cenah), skupnosti za cene pa še niso ustanovljene povsod ali pa, (– kot trdijo celo sami delegati) v teh skupnostih ne vedo kaj početi. Zato je zdaj seveda treba pozivati na usklajeno družbeno akcijo in na to, da je treba razprave o cenah raztegniti v občinske skupščine in v tozde, da bo delavcem jasno, kaj podražitev, o kateri se odločijo v tovarni ali v občinski skupščini, pomeni tudi zanje same in kaj jim prinaša.

Stem uresničujemo del tistega, kar zahteva zakon o cenah. Zdaj je treba pozivati zato, ker bi moralo glede na vse stabilizacijske zahteve tako preverjanje že zdavnaj teči v normalnem teku, pa ni steklo. Ta način bi moral biti toliko bolj uveljavljen še zato, ker drugih, lahko rečemo kar klasičnih ukrepov za takojšnje zaviranje draginje, ni veliko. Lahko bi namreč rast cen zavirali tako, da bi posegali na trgu z uvozom tistega blaga, ki se najbolj draži, toda ob naporih za ugodnejšo plačilno bilanco skorajda ni mogoče uvažati za take namene. Lahko bi intervenirali z blagovnimi rezervami, toda za tak poseg jih imamo premalo. Lahko bi bolj sprostiti konkurenčni boj, toda nismo najbolj uspeli preprečiti, da se tovarne ne bi monopolno sporazumevale o cenah, kot na primer v avtomobilski industriji, kjer tistih vprašanj, ki so bistvena za obstoj in razvoj te industrije, sploh ne uspejo rešiti, vsaki pa so si povsem edini, za koliko podražiti avtomobile. Lahko bi cene tudi upravno zamrzili, s čimer pa, kot se je večkrat izkazalo, ničesar ne dosežemo. Klasična orožarna je torej skorajda prazna. Svežino da lahko novi sistem. Za njegovo uveljavitev pa je treba močno poprijeti, kajti pretirana draginja pritiska na zelo občutljiva mesta.

V gospodarstvu ogroža predvsem izvozne naloge, izvažati pa moramo več zaradi velike zadolženosti in velikega primanjkljaja v trgovanju s tujino. Zaradi dvigovanja cen se trgajo normalne denarne in blagovne poti. Najvažnejše pa je, da postaja umno gospodarjenje relativen pojem.

Morda sproča draginja še bolj tankovestna vprašanja na drugi strani, na političnem področju. Ogrožen je socialni položaj ljudi, zaradi česar se slabša splošen politični položaj, čedalje težje je reševati vprašanja socialne varnosti...

Ugotovitev torej, da je odpravljanje slabosti, zaradi katerih rastejo cene, v tem času najvažnejša stabilizacijska naloga, je hkrati ponoven poziv k gospodarski stabilizaciji. Izvzeti pa tudi kot poziv, ki ima mnoge razsežnosti in pomene.

Jože Petrovič

Zmeraj in povsod največ nesreč povzroči človek – toda krivda le ni samo njegova

Tema tedna tokrat o slovenskih cestah

Poštni predal 29 18

Dediči razkola med humanizmom in družboslovjem smo tudi mi

Okrogla miza o novem predmetu za študente družboslovnih strok

20

Marjan Sedmak
Wojciech Jaruzelski

Portret tedna

Boris Jež
Včasih je treba tudi »pljuniti v roke«

Izgube v SR Sloveniji

21

Franc Šali
Umetnik ni zgolj nekakšen fotograf družbe – kaj torej je?

Polemika

Lazar Čarnič
Vsakdo vleče na svoj konec

Vojaška oporišča v Grčiji

23

Dobri odnosi med Vatikanom in SFRJ naj bi še naprej prinašali sadove

Drugi o nas

22

Vilko Novak
Če računalnik secira revščino in politični besednjak

Pariško pismo

Dragan Lisac
Po desetih letih povrnjen nekdanji ugled

Stoletnica rimske Opere

24

Alja Košak
Dvigi in padci »nesmrtnega gromovnika«

Kratka zgodba o The Timesu in njegovih lastnikih

25

Slobodan Dukić
Izsiljevanje, imenovano »medsebojna podpora«

(Ne)zakonit devizni trg

Marjan Erjavec
Bakterijski interferon iz Biogena

Biologija in genetika

26

Jože Horvat
»Pisati je treba neke vrste zgodbo«

Pogovor z Rudijem Šeligom

27

Peggy Guggenheim
Sredi umetnosti tega stoletja

Odlomek iz Spominov

Bogdan Pogačnik
Od Alberta Moravie do postaje Termini

Rimski mozaik

28

Francis Pisani
Osvojeno ozemlje pod salvadorskim ognjenikom

Iz tujega tiska

29

Boris Zagorc
Težave pri gospodinjstvu

31

Govorimo, da bo poraba uskladena z dohodki, a tega ne storimo

Anketa

32

poštni predal 29

Delo, 2. februarja

Nepredvidnost zažiga travnike in gozdove

Pogosto se pojavljajo članki, ki opozarjajo občane in mladino na nevarnost požarov, posebej spomladi, ko se je stara trava posušila in zadostuje le mala iskra za požar. Že večkrat sem razmišljal, da bi bilo treba take požare in še posebno potencialne vzroke globlje analizirati in najti krivca tudi pri lastniku travnikov, pašnikov in tudi gozdov, ki na Primorskem večkrat rabijo za pašnike ali so nekoč bili pašniki.

Članek v Delu z dne 2. 2. 1981 našteva celo vrsto požarov travnatih in gozdnih površin. Med drugimi pove, da je ogenj uničil približno 100 hektarov travnikov in osmolil nekaj grmičevja ter 50 oljk. Vprašamo se, kako je mogoče, da se vžge travnik, saj ga je moral lastnik jeseni pokositi in uporabiti travo za krmo živine. Pašnike je treba popasti itd. Če je trava zadnje kosnje jeseni pokosena, pašniki in obrobja gozdov popaseni, je požar skoraj nemogoč, saj se nima kaj vžgati.

Mesna industrija že dolgo ne dela s polno zmogljivostjo, zaposluje pa še vedno skoraj enako število delavcev in povečuje cene mesa tudi na račun nedela - čakanja, v kmetijstvu pa pustimo travnike nepokosene, pašnike v bujni rasti itd. Tu so vzroki požarov. Tarnamo, da ni živine, da ni drobnice, oslički na Primorskem so redki; nekoč so popasli najslabšo travnato rušo. Kmetje, boljše rečeno lastniki travnikov, košenin, večkrat niti prve kosnje, ne popravijo. Če se peljemo jeseni ob morju, po Krasu, vidimo nepokosene travnike, nepopasane pašnike, ob cestah so pohoje na počivališča, na katerih se ustavljajo turisti, pokadajo cigareto, kurijo, hodijo po veliki travi in ni nikogar, da bi pokosil travo, ki daje možnost za hiter požar. Kako uživajo otroci, ko kurijo manjše površine travnatih rušev ob cesti in okoli počivališč. Velika trava je jeseni tudi okoli mest, na zemljiščih, ki ne rabijo za zelenice in so last organov za urejanje mestnih zemljišč ali posameznih organizacij združenega dela. Na teh zemljiščih je večkrat več kot meter visoka trava. Vso to travo spomladi požigajo, nekaj pod nadzorstvom pa brez nadzorstva. Koliko mesa bi lahko priradili z vso to travo, ki jo pustimo v nemar. Bogati smo! Denar dobimo od turizma ob morju ali ga zaslužimo v tovarni. Kdo se bo mučil in kosil travo ali svoje drobnice.

Nekoliko poznam otoka Cres in Lošinj. Tam ne vidimo travnatih rušev ob cestah. Pri vožnji srečujemo drobnico, ki popase travo in tam ni požarov. Ogorek, ki ga turist odvzame iz vozila, ugasne ob cesti, ker ni trave, da bi se vžgala. Razna kurjača pastirjev ali domačinov ugasnejo, ko jih zapustijo, in tudi požara ni, če veter odnese iskro nekaj metrov od kurjača. Mislim, da bi nam bil Cres lahko za vzgled. Ko bi ob morju, Istri in na Goriškem lastniki jeseni pokosili travnike in popasali pašnike ter obrobja gozdov, bi zmanjšali možnost požarov za več kot 80%.

Veliko govorimo o kmetijstvu, pospeševanju kmetijstva, nihče pa ne vidi nepokosjenih travnikov. Zato novinar samo napiše, da je ogenj uničil približno 100 hektarov travnikov. Vemo namreč, da lahko na 10 hektarjih intenzivnega obdelovanja travnika redimo do 30 glav živine. Zasebni kmetje in organizirani kmetijski kombinati, ki so se usmerili v živinorejo, redijo še več živine, ko vključijo v krmo še nekaj močnih krmil. Predlagam kmetijskim strokovnjakom, upravnim organom za kmetijstvo, od občine do republike, da sestavijo predpis (zakon) o obvezni kosnji trave, posebej ob cestah, ki nam jo »tako nesramno vsili narava«, lastniki zemljišč pa je nočejo pospraviti in z njo rediti živine. Tak predpis naj bi sprejela skupščina SR Slovenije, občine pa na tej osnovi občinske odloke, ki bodo podrobneje urejali to področje. Predpisati je treba še sankcije in jih tudi izvajati ne glede na lastnika zemljišča. Lastnik je lahko fizična ali pravna oseba. Tudi gozdni lastniki, ustanove za urejanje mestnih zemljišč, stanovanjske skupnosti, kmetijski kombinati pa tudi cestne uprave za kosnjo na varnostnem pasu ceste bi morali pod sankcijami odgovarjati za kosnjo svojih zemljišč. Posebej je tu važna zadnja kosnja, ki jo na Goriškem, Istri pa tudi po vsej Sloveniji večkrat pustijo in je ta trava potencialni vzrok za požar, ki pred našimi očmi požira narodno premoženje, uničuje floro, zmanjšuje kisik v zraku. V zvezi s skrbnejšo obdelavo razdrobljenih zemljišč bi morali dati olajšave pri obdavčitvi rejcev goved in pri gradnji zasilnih hlevov - staj za drobnico in živino itd. Tudi samitarni predpisi glede rejce goved ob robovih mest ne bi smeli biti tako strogi, kot so doslej.

Franc Kolenc, Celje

Delo, 13. in 14. februarja

Nihče ne zna »napisa brati«

Delo je nemudoma, tj. že naslednji dan, reagiralo na razsodbo jezikovnega razsodišča (objavljeno 13. februarja) pod naslovom Nihče ne zna »napisa brati« in z naslovom Se enkrat: z jezikovnega razsodišča. V tej razsodbi se je razsodišče zavzelo za tako pisavo besed iz kitajščine, ki bi jo Slovenci znali brati, ne pa da si po pinjinskem zapisu lomimo jezik. Delo - kot je bilo pričakovati - seveda na žalost brani

svojo odločitev izpred dveh let, to pa po načelu, da vsako tako rekoč mora ljubiti svojega otroka, pa naj bo še tak neobčljivec, ko ga je enkrat že pripravil na ta svet (kot pravijo ponekod). Poglejmo si torej »utemeljitve« za to ljubezen (sicer je ljubezen, kot vemo, brezrazložna). Pravijo, da je »Kitajska suverena država (in) ima vso pravico, da piše svoja imena, kakor se ji zdi najbolj prav«. O tem ni dvoma. Iz tega pa hkrati nikakor ne sledi, da bi mi za ceno neizgovorljivosti ta imena morali pisati tako kot Kitajci, saj imamo tudi mi suvereno državo in v njej svoj jezik. In v tem suverenem jeziku je predvidena tudi v Slovenskem pravopisu 1962 (na katerega se Delo sklicuje, kakor da je na njegovi strani) pisava besed iz kitajščine po domače (glej str. 53 do 54, v točki 3). Isto predvideva tudi Načrt pravil za novi pravopis, objavljen v Slavistični reviji. Torej je sklicevanje Dela na SP v zagovarjanju pinjina čista potvorba.

Prevzete kitajske besede v slovenščino lahko pišemo po domače ne glede na to, katero latinično prečrkovalno obliko vzamemo za podstavo podomačitve: dokler ni bilo domače kitajske, smo jemali pač najbolj razširjene nekitajske; sedaj, ko je LR Kitajska predložila pinjinsko obliko glasovne podobe besed, izhajamo iz te. Torej ne gre za to, da bi morali ali želeli še dalje ostati npr. pri Mao Ce-tungu ali Žen min žibau: tudi za nas je - s tega stališča - iz političnih razlogov v načelu sprejemljivejša pinjinska podoba, torej Mao Dze-dong, Ren min ribao, čeprav seveda vemo, da splošno znanih podomačitev ne gre kar tako spreminjati: prim. napr. Sanghaj, Peking ipd. (kot imamo drugje Kalkuta, Ceylon, Rim, Benetke, Varšava, Pulj, Pariz, Praga). Ko v ta mesta kaj pošiljamo po pošti, pa seveda še sedaj uporabljamo uradna imena (in tako bi) bomo delali tudi pri kitajških, za katera Delo misli, da spet ne bo šlo). Čisto politično podtikanje pa je, če se slovenski javnosti v Delu skuša dopovedati, da se slovenski (po vaše) »fonetični« zavzemamo za »pisane« kitajskih imen, kakor jih sedaj pišemo na Taivanu. Ko komu zmanjka pravi argumenti, mu vendar tudi nepravilno morejo dosti pomagati. Naj povem še enkrat jasno: smo za pinjinsko podstavo prevzetih besed iz kitajščine, vendar pisno in izgovorno podomačeno, ne odtujeno do nečistijosti.

Odgovor Dela gre omalovažujoče preko vprašanja izgovora besed, prevzetih v slovensko besedilo iz kitajščine, češ »da je izgovorjava bolj stvar konvencije kot trdnega pravila«. Čudovito! Govori torej, radje in televizijec, vsak dan, kakor hočeš! Ščasoma (ali nikoli) bomo že »skup prišli« (kakor si lahko prevedemo besedo konvencije). Kaj pa, če smo se Slovenci že dogovorili, če smo že desetletja dogovorjeni, da bomo pisali po domače in ne po tuje, kot tako vehementno zahteva Delo (pri tem pa dovolj pogosto prav pridno meša oba načina »prave« kitajske pisave)? Saj menda vendar niti »uredništvo Dela«, podpisano pod ta še enkrat, ne misli, da bi besede kot Changsha ali Fuzhou izgovarjali kar po pisavi, ko je vendar treba reči čanka in fužov, itd. Ponovno je bilo v javnosti že dokazano, da nas domača pisava v slovenski prevzeti besedi na podlagi pinjinske glasovne podobe ne spravlja v nobeno izolacijo ali lepo ulico, iz katere ne bi bilo rešitve, tj. možnosti pretvorbe pinjinske pisave v našo in narobe. Tudi naši v razsodbi navedeni primeri, kažejo, da je to vsak čas mogoče, saj je od Qingdao do našega Cingdao ravno tako »dolga in težka pot«, kakor je od našega (Cingdao do kitajškega Qingdao - le da podomačeno obliko brez težav beremo, drugo pa ne. In to velja tudi za novo trojeje Dela: Xizang se vendar da lepo prepisati v Šindzang (in spet narobe) brez kakršne koli izgube informacije. - Seveda pa ostaja vprašanje, ali moramo Slovenci zaradi ljubelega Šidzanga izgubiti pač že stoletja znano ime za to področje, tj. Tibet. Torej tudi za kartografe ni nobenih težav, ne glede na to, da bi Slovenci na tem področju kakor koli lahko kaj pomagali Kitajcem (in pač tudi narobe). Če pišemo Pariz, Varšava, Sena, Loara itd. in (spet po SP 1962 in že davno prej), zakaj bi potem naši kartografi morali ravno kitajska imena pisati ne po domače. Tako tudi ta argument Dela ni argument. - In podobno je s tistim s konca izjave uredništva, da namreč »na Slovenskem se nimamo urada ali centra, ki bi sprotili za tekočo rabo lahko različno fonetizirana imena identifičial z imenom ali pojmom v uradno uveljavljenem in mednarodno sprejetem pinjinu« (čudovito s tem pinjinom: ali bomo pisali tudi auto ipd.?). Sadržaj za identifikacijo »fonetiziranih imen« vendar že zadošča preglednica, kakor je natisnjena v Slavistični reviji 1979, str. 150, kaj bi s posebnim uradom ali celo »centrom«, in to se v časih, ko gledamo na vsak dinar!

In še o ironičnosti v zvezi z mednarodno avtoriteto razsodišča in s ponovnim podtikanjem, da hočemo imeti »tajvanske oznabe za kraje, ki so v LR Kitajski«. Nerešnica tudi z vnetim ponavljanjem ne postane resnica, bodi povedano še enkrat. Za zadeve slovenskega jezika, za katerega tu edino gre, pa je tudi »mednarodna avtoriteta« razsodišča gotovo nad avtoriteto uredništva Dela, ko sodi razsodišču ali slovenskemu jeziku. Sklicevanje Dela na evropske latinske pisave, češ tudi teh večinoma ne znamo brati, je nesmiselno: prvič angleščino vendar veliko več Slovencev pozna kot kitajščino, portugalsčino in švedščino pa nista istega ranga s kitajščino (zato ju ne kaže metati v isti koš ne z angleščino ne s kitajščino); drugič pa velja načelo, da težav (ali nesreče) ni treba brez potrebe večati, če že pridejo ali so že dolgo tu.

In še o ironičnosti v zvezi z mednarodno avtoriteto razsodišča in s ponovnim podtikanjem, da hočemo imeti »tajvanske oznabe za kraje, ki so v LR Kitajski«. Nerešnica tudi z vnetim ponavljanjem ne postane resnica, bodi povedano še enkrat. Za zadeve slovenskega jezika, za katerega tu edino gre, pa je tudi »mednarodna avtoriteta« razsodišča gotovo nad avtoriteto uredništva Dela, ko sodi razsodišču ali slovenskemu jeziku. Sklicevanje Dela na evropske latinske pisave, češ tudi teh večinoma ne znamo brati, je nesmiselno: prvič angleščino vendar veliko več Slovencev pozna kot kitajščino, portugalsčino in švedščino pa nista istega ranga s kitajščino (zato ju ne kaže metati v isti koš ne z angleščino ne s kitajščino); drugič pa velja načelo, da težav (ali nesreče) ni treba brez potrebe večati, če že pridejo ali so že dolgo tu.

Nadaljevanje na 30. strani

Tema tedna: Slovenske ceste

Zmeraj in povsod največ nesreč povzroči človek - toda krivda le ni samo njegova

Avtomobilov in voznikov je čedalje več, ceste pa so zmerom slabše - Kolikor bo denarja, toliko več bo tudi preživelih

Sleherna cesta, pa naj bo dobra ali slaba, je lahko sorazmerno varna, če voznik upošteva predpise, stanje vozišča, sposobnost svojega vozila in se seveda zaveda lastnega voznikega znanja, svojih sposobnosti. Prvi trije elementi so »mrtvi«, rekli bi lahko nerazmišljajoči, voznik pa je živo bitje in naj bi o teh rečeh razmišljal - toda, žal, tega večkrat ne počne. Razplet takšne vožnje je seveda velikokrat nesrečen. Voznikom pri nas čestokrat pripisujemo, da vozijo na pamet in po vsem, kar človek na naših cestah lahko vidi in izve, ko bruska po naši prometni vzgoji, postane to navsezadnje celo razumljivo. Zdi se namreč, da pri nas veliko stvari počnemo na pamet...

Glede na to, da je marsikatera reakcija ozirom početje voznikov na naših cestah odvisno od okoliščin, v katerih se znajdejo s svojim vozilom, je teza, da so za prometne nesreče pri nas krivi zgolj vozniki, malo rečeno, nesprejemljiva. Z raziskovanjem vzrokov prometne nesreče se pri nas ukvarjajo prometna milica, preiskovalni sodnik, javni tožilec, na pomoč pridejo včasih tudi drugi prometni strokovnjaki, zaključek pa je zmerom isti: za nesrečo je kriv voznik. In potem smo bolj ali manj vsi zadovoljni, saj smo našli krivca, ko pa človek primerja naše podatke s podobnimi v drugih državah, zapredepodno ugotovi: povsod, kjer imajo gost promet, imajo tudi boljše ceste kot pri nas, in kljub temu je povsod drugod cesta kriva za približno vsako četrto prometno nesrečo...

In ne samo ceste, tudi vozilo je lahko krivo za prometno nesrečo, ker je bodisi slabo vzdrževano (za to pa je lahko kriv voznik oziroma lastnik avtomobila ali pa vzdrževalce, mehanik torej) ali pa je že iz tovarne prišlo dokaj pomanjkljivo. Evropska ekonomska komisija Združenih narodov je doslej sprejela že približno 40 pravilnikov o tehničnih normativih pri izdelavi varnega vozila, naši proizvajalci pa le 16 - predvsem tiste, ki so jih lahko brez težav uskladili z našo zakonodajo oziroma so jih z minimalnimi stroški lahko vključili v proizvodne programe. »Pozabili« pa so seveda na tiste, ki se nanašajo na večjo varnost vozila oziroma na ljudi v njih, na zmanjševanje hrupa, emisij škodljivih snovi in podobno.

Kaj počnejo doktorji in magistri s področja prometa, kakšno je njihovo delo in koliko je sploh povezano z vsakdanjim življenjem, se je pred poltrajnim letom javno spraševal podsekretar zveznega sekretariata za notranje zadeve Ilija Jovović. To vprašanje je še zmeraj aktualno: še zdaj se v glavnem ne ve, kaj ti ljudje v resnici počno, čeprav bi s svojim znanjem lahko znatno pomagali pri odpravljanju tako imenovanih črnih točk, lahko bi opozarjali na pomanjkljivosti naše avtomobilske industrije s stališča varnosti vozil in tako naprej. In še več: morda bi lahko celo dosegli, da naši cestarji ne bi bili več pričrpani, da je njihovo delo končano tedaj, ko je cesta zgrajena, modernizirana. Resnica je namreč bistveno drugačna, kajti takrat, ko po cesti steče promet, se na njej življenje šele prične in skrb za njo »zdravje« mora biti še večja.

Približno v istem času, ko je zvezni podsekretar spraševal strokovnjake, kaj pravzaprav počno, je v Sloveniji že bila sestavljena skupina prometnih strokovnjakov, ki se je ukvarjala s študijo, katere namen je bil poiskati vzroke nesreč na določenih delih ali odsekih cest. Študija je sicer že izdelana, ni pa prinesla nič presenetljivo novega: opozorila je na nevarna mesta, ki so bila znana že prej, in predlagala rešitve, ki jih marsikje zaradi pomanjkanja denarja ne bo moč uresničiti. Ne glede na »dokazovanje« te študije oziroma dejstva, da o nevarnih mestih že precej vemo, pa se je v naši republiki pojavila še ena teza o tako imenovanih črnih točkah - celotno slovensko cestno omrežje je ena sama velika črna točka, pravijo nekateri. To seveda ne more biti povsem res, čeprav cestarji, ko govori-

jo o naših cestah, to hote ali nehotе velikokrat celo potrdijo. Že to je dovolj, da govorijo o asfaltiranih kolovozih, in ne o modernih ali vsaj primernih cestah!

»Črne gradnje« na cestah in ob njih

Razvoj slovenskega cestnega omrežja zelo zaostaja za tehničnim razvojem tovornih in osebnih vozil, predvsem pa ne dohiteva silovitega razmaha prometa. Po drugi strani pa tudi vozniki, ki imajo močnejše avtomobile, slabe ceste preprosto ne upošteva in v vozilo s hitrostjo, ki za naše ceste razmere ni primerna.

Manj denarja v cestarski malbi bo dejavnost graditeljev in vzdrževalcev cest dokaj spremenilo. Relativno več denarja (od skupne vsote seveda) bo pač treba nameniti za krpanje asfalta, precej manj pa ga bo ostalo za novogradnjo. Posodabljanje in dopolnjevanje cestne opreme ter oz-

nač je ravno tako pomembno kot gladko cestnišče, saj so le-te informacije namenjene vozniku. Prometni znaki pa so dokaj dragi - vsak stane od 1000 do 10.000 dinarjev.

In čeprav so jih cestarji kupili kar precej, jih je na cestah še premalo, veliko pa je že dokaj uničenih. Pri tem imajo precej zaslug prebivalci, ki si nemalokrat izberejo prometne znake za tarče.

Ob cestah pa niso le prometni znaki, ampak tudi druge oznake, ki imajo z varnostjo prometa skupno le to, da voznika zavajajo in s tem povečujejo nevarnost. To so različni reklamni napisi, ki se bohotijo ob cestah tudi zategadelj, ker je zakonodaja na tem področju zelo nepopolna. Vrhu tega pa jih navadno postavljajo še na najbolj neprimernih mestih, tako da zakrivajo pogled na cestne znake.

Čeprav se sliši neverjetno, je vendarle res: tudi na naših cestah imamo veliko črnih

gradenj. To so dovčerajsnji kolovozi, ki jih posamezne krajevne skupnosti modernizirajo in priključujejo na magistralne ceste. Na utrditev podlage, na potrebno varnost in primerno cestno signalizacijo pa skorajda dosledno pozabljajo. Marsikje po svojih zamislih in občutkih postavljajo varnostne ograje, ob cestah sadijo različne kulture - od dreves do koruze, in to vsej naši zakonodaji v brk. Občinski sveti za preventivo in varnost v cestnem prometu ter lokalne inšpekcijske službe bi morali odločneje ukrepati. Toda kaj ko marsikje nimajo ne enih ne drugih, po drugi strani pa se znajo »lokalni dejavniki« čestokrat

● **Doslej je bilo v navadi, da so cestarji dve tretjini denarja namenili za novogradnjo, tretjino pa za vzdrževanje cest, ki jih že imamo. V tem srednjeročnem obdobju - od leta 1981 do 1985, bo za vzdrževanje cest namenjen sicer večji odstotek, kljub temu pa bo vsega ddnarja za vzdrževanje manj, kot so načrtovovali oziroma, kot ga je bilo doslej. Znano je že, da so se zneski, ki so bili predvideni za gradnjo in načrtovanje cest v tem srednjeročnem obdobju, dokaj zmanjšali. Najprej se je govorilo o 35 milijardah dinarjev, malo pozneje o 31 milijardah, naposled pa so izračuni republiških načrtovalcev običajni na sorazmerno skromnih 22,4 milijarde dinarjev. Od tega denarja naj bi za enostavno reprodukcijo cest namenili 11,6 milijarde dinarjev, in tako naj bi za vzdrževanje cest in objektov v prihodnjih letih namenili 3,7 milijarde dinarjev, za modernizacijo cest in objektov 2,22 milijarde, za upravljanje cest 767 milijonov, za odplačilo cestnih in drugih posojil pa kar 4,24 milijarde dinarjev.**

odločno zoperstaviti, če hoče, denimo, cestna služba odžagati drevo ali veje, da bi cesta bila preglednejša in varnejša.

Do prerakanja in sporov prihaja tudi, ko je treba zarisati nov prehod za pešce. Predpisi sicer določajo kriterije (osvetljenost, dostopnost, varnost nasplah itd.), toda marsikje o tem nočejo nič slišati in skušajo izsiliti bene črte tudi tam, kjer je to najmanj primerno.

Pravilnik o vzdrževanju velja le za tretjino cestnega omrežja

Republiška skupnost za ceste skrbi za približno tretjino slovenskega cestnega omrežja: za avtomobilski cesti, magistralne in regionalne ceste. Vse te ceste so računalsko obdelane in po točkovnem načelu, glede na utrditev vozišča, klimatskih razmer, biološke sestave in gostote prometa, je določeno, koliko denarja je treba nameniti za vzdrževanje ali obnovo določenih cest ali cestnega odseka. Vzdrževanje je razdeljeno glede na dela, ki jih je treba opravljati. To so: letno vzdrževanje, vzdrževanje moderniziranih vozišč, zimska služba, amortizacija oziroma fiksni stroški zimске službe, vzdrževanje cestne signalizacije in druge opreme, vzdrževanje predorov in galerij, vzdrževanje ograj in biološko zavarovanje bližnje cestne okolice. Sredstva za vzdrževanje se določajo glede na potrebna dela teh sedmih osnovnih postavk.

Pri vseh teh delih je za voznike najpomembnejše krpanje udarnih jam oziroma obnova asfalta in zimska služba. Zakon o javnih cestah, ki velja od leta 1971, je sicer predvidel tudi »pravilnik o vzdrževanju cest«, ki naj bi ga izdal republiški upravni organ (Republiški komite za promet in zveze torej), toda do danes ta pravilnik še ni zagledal luči. In ker ni pravilnika, tudi ni podzakonskih predpisov, ki bi bili obvezni za izvajalce, upravljalce in plačnike vseh teh del. Strokovna služba republiške skupnosti za ceste je zategadelj izdelala pravilnik, ki pa seveda velja samo za tiste ceste, ki jih upravlja sama (s pomočjo sedmih cestnih podjetij in podjetja za vzdrževanje

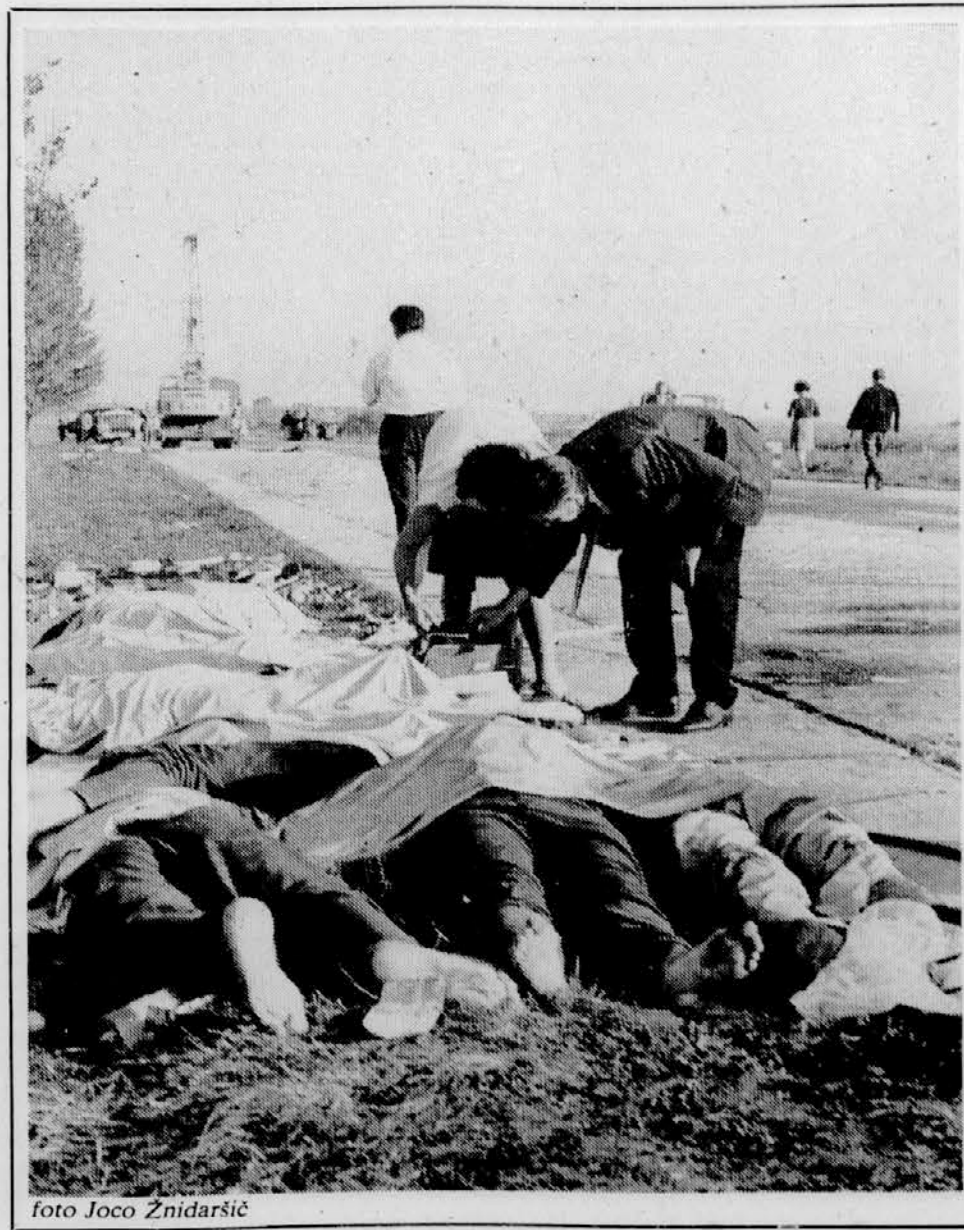

Foto Joco Znidaršič

Izgube v SR Sloveniji

Včasih je treba tudi »pljuniti v roke«

Večini izgub sicer botrujejo neskladja v cenah, vendar pa se marsikaj skriva tudi za zgrešenimi investicijami

Po nekaj letih so lani izgube v slovenskem gospodarstvu spet postale velik problem. Od leta 1976 se je namreč število organizacij z izgubo nenehno zmanjševalo, lani pa se je nenadoma občutno povečalo. Še višja pa je bila celotna izguba, ki so jo izkazale. Nedvomno gre to pripisati precej zaostrenim pogojem gospodarjenja, zlasti pa velikim neskladjem med cenami energije in surovin ter končnih izdelkov.

Vendar pa se ni moč vselej sklicevati samo na te tako imenovane zunanje dejavnike. Primeri nekaterih uspešnih sanacij v preteklem letu namreč dokazujejo, da je večini dovolj že »zavihati rokave«, torej resneje in bolj delati, pa so poslovni rezultati boljši.

Podatkov o lanskih izgubah v Sloveniji ni, ker delovne organizacije še niso izdelale zaključnih računov. Vendar pa je bilo že ob polletju jasno, da bodo precejšnje. Takrat je kar 223 organizacij izkazalo izgubo, medtem ko jih je ob koncu predlanskega leta 119. Še bolj pa so se povečali zneski. Ob koncu leta 1979 smo govorili o 1,311 milijarde celotne izgube, lani ob polletju pa o 1,765 milijarde dinarjev.

Še večje so bile izgube ob koncu septembra. Takrat je celotna izguba slovenskih delovnih organizacij znašala že 2,34 milijarde dinarjev, kar je za 106 odstotkov več od predlanskega devetmesečja. Do konca leta se v tekoči ekonomski politiki, zlasti pa v politiki cen, ni nič bistvenega spremenilo, zato je upravičeno računati, da so lanske izgube v celoti še precej večje od tega zneska in nasploh rekordne.

Že podatek, da je ob polletju 60,1 odstotka vseh izgub »pridelalo« le 21 delovnih organizacij, od katerih je vsaka izkazala po več kot 20 milijonov izgube, pove marsikaj. Gre namreč za večje sisteme v energetiki in industriji, ki se težje prilagajajo novim razmeram, so bolj pod udarom administrativnega nadzora cen in že zaradi velikega obsega proizvodnje se zato zneski njihovih izgub dobesedno pnejo v višave.

Tako so lani ob polletju velenski in zasavski rudarji morali zabeležiti kar 339 milijonov dinarjev izgube. Vzroke gre iskati v manjši proizvodnji od načrtovane, številnih težavah pri izkopu, veliki fluktuaciji in odsotnosti z dela ter predragem vzdrževanju. Vendar pa so v vsakem primeru v tem pogledu na prvem mestu neusklajene cene premoga, tako za industrijo kot za široko potrošnjo. Na kratko: preizkušnje so.

Prav zaradi cen je lani imelo izgube tudi slovensko elektrogospodarstvo, in sicer ob polletju za 280 milijonov dinarjev, pozneje pa so bile nedvomno še večje. V lendarškim tozdu petrokemija so v tem času

Odpravili so večino pomanjkljivosti, zaradi katerih je bila proizvodnja v začetku manjša od predvidene, izboljšali nekatere stvari itd. Z vsem tem, kot pravijo, lahko prihranijo, recimo, 20 milijonov, to pa je neznatna vsota v primerjavi z izgubo.

Lanske podražitve plina, mazuta in električne energije so namreč povzročile, da so ob koncu septembra govorili že o več kot 122 milijonih dinarjev izgube, čeprav so prvotno načrtovali, da konec leta ne bo večja od 150 milijonov. Očitno se bo treba sprijazniti z okoli 180-milijonsko izgubo, ki pa jo bodo sovlagatelji, zavedajoč se, kako potrebujejo cement, spet v največji meri pokrili s svojimi sredstvi.

Čeprav številke o izgubah premogovnikov, elektrarn, cementarn itd. najbolj bodo v oči, jim ponavadi v analizah o vzrokih za slabe poslovne rezultate ne odmerjajo dosti prostora. Te delovne organizacije so na seznamih »izgubarjev« čisto po več let zapored, kar največkrat pomeni, da odlivajo dohodek v druge dejavnosti, seveda pa tudi lahko v predrage naložbe, premajhno produktivnost in podobno.

Že v preteklih letih smo ugotavljali, da organizacije z izgubo ponavadi enako intenzivno povečujejo proizvodnjo kot druge, zato na zmanjšanje dohodka ne vplivajo toliko razmeroma nižje prodajne cene, temveč višji proizvodni stroški. Ti pa niso samo rezultat povečanih cen, ampak v glavnem nesmotrne porabe sredstev. To slabost bi lahko pripisali večini slovenskih delovnih organizacij, ki so lani imele izgubo.

Kaj je moči storiti v tem pogledu, spet lahko pokaže sanacijski program. V kamniški tovarni usnjene konfekcije Utok so leta 1976 »ustvarili« 17 milijonov, leto pozneje 28, leta 1978 pa 14 milijonov dinarjev izgube. Sodu je izbila dno zgrešena naložba v proizvodnjo plastične obutve, vendar so pravi vzroki za te porazne rezultate tičali drugje. Lahko bi na kratko rekli, da se je ta stara tovarna »znašla v krizi«.

Kakega spektakularnega sanacijskega programa nihče ni ponudil, zato so bila vse glasnejša razmišljanja o ukinitvi delovne organizacije. Potem pa so se le odločili, da jo bodo reorganizirali, in to brez kakršnihkoli vplaznih. Postopoma so zmanjšali število zaposlenih za skoraj polovico, na 520. Zlasti drastično so skrčili število uslužbenec v administraciji, pa tudi drugih delavcev v nekaterih proizvodnih obratih.

Ukinili so vsa nepotrebna dela in opravila, uvedli nagrajevanje po delu, boljše disciplino, skrajnje varčevanje s surovinami in odpadnimi surovinami. Ob manjših spremembah v proizvodnih programih ter tesnejšem povezovanju z drugimi slovenskimi usnarji je to kmalu obrodilo ustrezne sadove. Lani je Utok že močno povečal proizvodnjo in je največji izvoznik v kamniški občini.

Dokaz torej, da je mnogokrat dovolj že zavihati rokave, počistiti pred svojim pragom ter se zares odgovorno lotiti dela. Če v Utoku v sanacijski program niso vložili praktično niti dinarja, če v glavnem niso zamenjali vodilnega kadra, programov itd., pomeni, da so prej delali slabo, ležerno. Prav v tem pa se seveda skriva tista nesmotrna poraba sredstev, od osnovnih sredstev do neustreznega razporejanja dohodka.

Neustrezno razporejanje dohodka je pri mnogih slovenskih delovnih organizacijah, ki imajo izgubo, že vnaprej opredeljeno z velikimi obveznostmi za najeta posojila. To je seveda posledica dragih gradenj ali celo gradenj za katere nimajo denarja, zato pa razmeroma veliko plačujejo tudi za amortizacijo. To je doslej »pokopalo« že nekaj precej obetavnih gospodarskih organizacij.

Zanimivo je, da so bernardinski hoteli, ki so si še leta 1979 morali napisati račun za 15 milijonov dinarjev izgube, lani poslovno leto zaključili uspešno. Seveda ni moč zanikati, da jim je pri tem pomagala devalvacija dinarja, saj kar 82 odstotkov celotnega prihodka ustvarijo v devizah. Vendar pa prav tako ni nobenega dvoma, da so tudi z »manjšimi ukrepi« naredili marsikaj, čeprav imajo zares velike obveznosti.

Pravijo, da so predvsem povečali obseg prometa, čeprav so sicer po drugi strani

lani cene povečali le neznatno. Imeli so dobro predsezono, gmotne stroške so obrzdali pod rastjo dohodka, še zlasti stroške za reprezentanco, potovanja itd., kar jih je doslej veliko stalo. Tako so lahko izplačali kar za 95 milijonov dinarjev anuitet in interkalarnih obresti, kar predstavlja skoraj polovico lani ustvarjenega celotnega prihodka.

Glede na to, da so tudi v Bernardinu, ki že od ustanovitve posluje z izgubo, marsikak dinar obrnili precej lahkomišlno, je številnim slovenskim delovnim organizacijam očitno občasno potrebno nekakšno »streznenje«. Morda še najbolj ilustrativne, vsekakor pa za sociološko znanost najbolj zanimiv je v tem pogledu primer celjskega Topra, ki je imel še predlanskim 26 milijonov dinarjev izgube, lani pa nič več.

Prav Toper dokazuje, da ga, ko gre za izgube, morebiti preveč ukvarjamo s številkami, ob tem pa verjetno nehoti pozabljamo na ljudi, na tako imenovane subjektivne dejavnike. Čeprav ta program zveni pejorativno, je v skrajni posledici v ekonomiji vendarle odločilen. V Topru je bil vsekakor tako močan, da je bila tovarna tako rekoč na robu propada.

Začelo se je, ko so ustanovili tozdu za marketing, v katerem so, kot zdaj pravijo, vedrili v glavnem nesposobni ljudje. Kakorkoli, drugim osnovnim organizacijam to ni bilo »povešča«, to pa je bil seveda neposreden povod za vzajemno metanje polen pod nogo. Prišlo je celo tako daleč, da so si namenoma onemogočili pomembne kupčije in podobno. Zdjaj so ta tozdu ukiniteli, vse je v najlepšem redu, čeprav le še tli kanček dvoma, da je res tako.

Prav gotovo v Topru znajo delati, saj so ime tovarne v nekaj letih ponesli v svet. Zdjaj si morajo s krvavim potom ta ugled spet pridobiti, saj so si zapravili skoraj vse poslovne sodelavce v tujini. Letos nameravajo izvoziti vsega 120 do 130 milijonov dinarjev izdelkov, kar je manj od kakšne kmetijske zadruge. Kdo je kriv? So metali polena delavci, samoupravni organi, poslovodne strukture ali kdo drug?

Primeri, o katerih smo doslej govorili, so tako rekoč »solski«, saj ni tistih, ki bi jih samo tople cene, in tistih, ki bi izključno sami grešili. Najlepši dokaz, da ima vsaka medalja tudi svojo drugo stran, je koprski Tomos, ki zdaj izvaja že tretji sanacijski program. V tej organizaciji so se enkratno spletili vplivi neskladnih cen, zaletavih investicij, zgrešenih poslovnih odločitev, slabe organizacije, nedela itd.

Nihče ne oporeka, da so bili vsi dosedajni Tomosovi sanacijski programi dobri, vendar pa so se, žal, tudi vsi naposled izjalovili. Letos bo ta tovarna, spričo stiske, v kateri je, prav gotovo izposlovala cene, kakršne potrebuje, precej je že izboljšala notranjo organizacijo dela, pomenila proizvodnjo itd. Vendar pa se zastavlja vprašanje: ali je to res dovolj, dovolj namreč vsaj za obdobje nekaj let...

V Topru, Utoku in v Bernardinu se bojijo predvsem tega, da bi se kolektiv uspal z doseženimi rezultati, da bi učinke sanacij kmalu spet »pojdlili«. Smo res torej tako nagnjeni k temu, da bi čim bolj lenuharili, dobro zaslužili itd.? Ni namreč odveč podatek, da so si v delovnih organizacijah, v katerih so lani in predlanskim imeli izgubo, izplačevali enake ali celo višje osebne dohodke kot v sorodnih podjetjih.

Vsekakor je v Sloveniji več takšnih delovnih organizacij, ki zaradi tekoče ekonomske politike, zlasti politike cen, izkazujejo velike izgube, in jih bodo po zaključnih računih še kako pretresali in preresevali. Tiste, ki bodo pod črto zapisale po nekaj milijončkov »minusa«, bodo obravnavali občinski izvršni sveti, in to praviloma kar se da blagohotno. In prav tu se skriva past naše politike obravnavanja gospodarskih izgub.

Vidimo drevesa, ne pa gozda. Vidimo podatek, da je 21 delovnih organizacij »pridelalo« dobrih 60 odstotkov izgube, ki je seveda tako ali drugače zažvenketala v žepih drugih, ne vidimo pa slabe organizacije proizvodnje, delovne nediscipline, slabih programov itd. Tu je treba začeti, saj če nekateri lahko na hitro sanirajo svoje izgube, mnogi »z enako lahkoto« izboljšajo svoje poslovne rezultate...

Boris Jez

Portret tedna Wojciech Jaruzelski

V dneh po 11. februarju, ko je četrti predsednik poljske vlade v zadnjem letu dni Wojciech Jaruzelski tudi uradno prevzel zadolžitev, ki mu jo je dva dneva poprej zaupala poljska združena delavska partija na osmem plenumu centralnega komiteja, je Varšava urbi et orbi, deželi in svetu z vno, ki je ni bilo moč spregledati, nekajkrat sporočila, da je novi poljski premier resda vojak, da pa je tudi izkušen politik.

Poudarek je imel seveda povsem opredeljen smisel – povedal naj bi namreč, da človek, ki v uniformi prevzema najvišjo operativno dolžnost v državi, tega ne počenja kot vojak, marveč kot politik, in da torej premier v generalski uniformi še ne pomeni oblasti generala. Čeže, da se je Varšavi posrečilo prepričati Poljake in svet, da je temu res tako in da vlada premiera v uniformi še ne pomeni vlade uniforme. Ne glede na to pa bi kazalo (glede na povsem konkretne okoliščine in glede na težave, s katerimi se je zadnje tedne srečeval predhodnik novega premiera Pinkowski) sporočiti iz Varšave zasukati: Jaruzelski je resda izkušen politik, je pa tudi vojak.

Ena od mnogih bitk, ki jih Pinkowski v skoraj polnem mandatu kljub dobri volji ni mogel izbojevati, je bila bitka z dogmatskim krikom tako v organizacijski piramidi poljske združene delavske partije (pri čemer se zdi, da težave niso bile najhujše pri vrhu, marveč pri srednjih, vojevodskejših esalonih), kot tudi v sami strukturi izvršne oblasti: prav partijske in izvršne strukture pa so bile hkrati tudi tisto zaledje, iz katerega je Pinkowski lahko črpal svojo politično moč in seveda tudi politično nemoč, saj so bile prav te strukture tiste, ki so postavljale meje njegovemu delovanju. Vrsta lokalnih konfliktov med delavci, kmeti in študenti na eni strani ter vojevodskimi oblastvenimi strukturami na drugi, predvsem pa obnavljanje in odlašanje, ki je bilo značilno za ravnanje poljske vlade v zadnjih sedmih ali osmih tednih v zvezi s temi konflikti – vse to priča, da zaledje, na katerega naj bi se opiral Pinkowski, ni bilo tako kompaktno, kot bi glede na sklepe šestega in sedmega plenuma centralnega komiteja PZDP moralo biti. Kar zadeva Jaruzelskega, se organizacija zaledja spreminja na način, ki morda ni nebiten: Jaruzelski namreč ni samo izkušen politik, temveč je tudi vojak – in prav pripadnost vojski, ki ima na Poljskem nedvomno velik ugled, daje novemu premieru v generalski uniformi boljše izhodišče za politično reševanje poljske krize. Če tudi to kombinirano zaledje ne bo dovolj trdno, potem se zna zgoditi, da bo neuspeh Jaruzelskega hkrati tudi zadnji neuspeh poskusov, rešiti poljsko krizo politično in v partnerskem dialogu z neodvisnim samoupravnim sindikatom.

Četudi je vojak, ima Jaruzelski nasploh in še posebej v sedanjem trenutku veliko političnega kapitala tako na domačem terenu kot tudi na – gotovo ne nepomembnem – sektorju odnosov s partnerji v varšavskem paktu. Wojciech Jaruzelski, letnik 1923, rojen v okolici Lublina, je odrasčal na tistem delu Poljske, ki je bila leta 1939 priključena Sovjetski zvezi. Na Poljsko se je vrnil leta 1944 s poljskimi enotami, ki so bile organizirane na ozemlju Sovjetske zveze, brž po koncu vojne pa se je udeležil krvavih obračunov z ukrajinskimi in poljskimi protikomunističnimi bandami – in udeležencem teh bojev na Poljskem nikoli niso odrekli priznanja. Leta 1947 je postal član partije, nato pa je končal pehotno šolo v Wrocławu in generalštabno akademijo v Varšavi, oboje z odliko. Leta 1960 je Jaruzelski postal vodja politične uprave poljskih oboroženih sil, leta 1965 pa načelnik generalnega štaba in poslanec v polj-

skem parlamentu. Tri leta kasneje je zamenjal maršala Spychalskega na položaju obrambnega ministra, član politbiroja poljske združene delavske partije pa je postal, ko je Edward Gierek po delavski vstaji leta 1970 zamenjal Władysława Gomułko. Posebej dober sloves si je Jaruzelski, potem ko je prevzel najvišje vojaške zadolžitve, pridobil s tem, da je vztrajno zavračal pritiske tako Gomułke kot njegovih naslednikov, naj bi se »reševanja« sporov z delavci »udeležila« tudi vojska. Primerno podkovan je tudi za stike s partnerji v varšavskem paktu, saj je z njimi zaradi dolgotrajnega vojaškega sodelovanja – kot pravijo v Varšavi – »na ti«.

Dve značilnosti posebej vzbujata pozornost: prva je izbira sodelavcev, druga pa dejstvo, da se je v Sejmu 11. februarja pojavil s povsem konkretnim programom ukrepov. Med tistimi sodelavci, ki naj bi najbolj zgovorno ilustrirali operativno usmeritev novega premiera, je najvišji podpredsednik poljske vlade Mieczysław Rakowski, dolgoletni urednik tednika PZDP Polityka in eden od tistih, na katere se je prilepila oznaka »realisti«. Gre pri tem za tiste partijske funkcionarje, ki se zavedajo dejanskih vzrokov poljskih pretresov, ki se zavéjajo, da je treba poljsko družbeno prizorišče reformirati, ki se spričo tega zavzemajo za dialog z neodvisnim samoupravnim sindikatom kot eno od poljskih družbenih realnosti, ki zatore verujejo v politično reševanje krize, ki pa se po drugi plati zavedajo tudi tega, da obstajajo institucije, ki jih v sedanjih razmerah ni moč reformirati. Tudi za Rakowskega velja, da ima dober politični kredit, ker se ne upogne pred sleherni sapico: znal se je postaviti po robu Moczarsju, ko je le-ta skušal leta 1970 trenja na poljskem prizorišču prikriti s protizidovsko kampanjo (ki je bila hkrati kampanja proti Gomułki), od leta 1976 pa je vneto in pogosto skrajno neoportunistično v svoji »Polityki« najvišje poljsko vodstvo opozarjal na to, da politična in investicijska zagledanost vane nimata prave realistične podlage in da bi kazalo na Poljskem investicijsko hito dopolniti tudi z reformo družbenih odnosov.

Drugo spričevalo politične usmeritve premiera v generalski uniformi pa je njegov nastopni govor v Sejmu, za katerega so morali tudi številni zahodni opazovalci ugotoviti, da je bil programske, konkretne in realističen – in se je v tem razločeval od nastopov predhodnikov Jaruzelskega. Novi premier je zahteval od delavcev in drugih stavkajočih trimesečen predah, vendar je hkrati ponudil »dialog na široki družbeni osnovi«, zavezal se je, da bo vlada naredila katalog in koledar za uredničevanje obveznosti, ki jih je sprejela v pogajanjih z delavci, ter imenoval stalen vladni odbor za sodelovanje z novimi sindikati. Tudi njegovi prvi povsem konkretni ukrepi opozarjajo na to, da se krize loteva politično in da s svojim političnim kreditom lahko poseže v spore, še preden se – kot se je redno dogajalo pod Pinkowskim – sprevržejo v hudo uro. Tako so se zadnje dni izredno hitro izšle nekatere lokalne delavske stavke pa tudi stavka, ki so jo organizirali študentje na vrsti poljskih univerz.

Kajpada to ne pomeni, da je novi premier dorasel prav vsem problemom, in tega se zaveda tudi sam, saj je pred Sejmom na kratko povedal, da bo zadolžitev vrnil, če bo postalo jasno, da ji ni kos. Poslanci poljskega Sejma so ob tej zagotovitvi močno ploskali – očitno pozablajoča na to, da utegne biti neuspeh Jaruzelskega hkrati tudi dokončen neuspeh dialoga in političnega reševanja poljske krize.

Marjan Sedmak

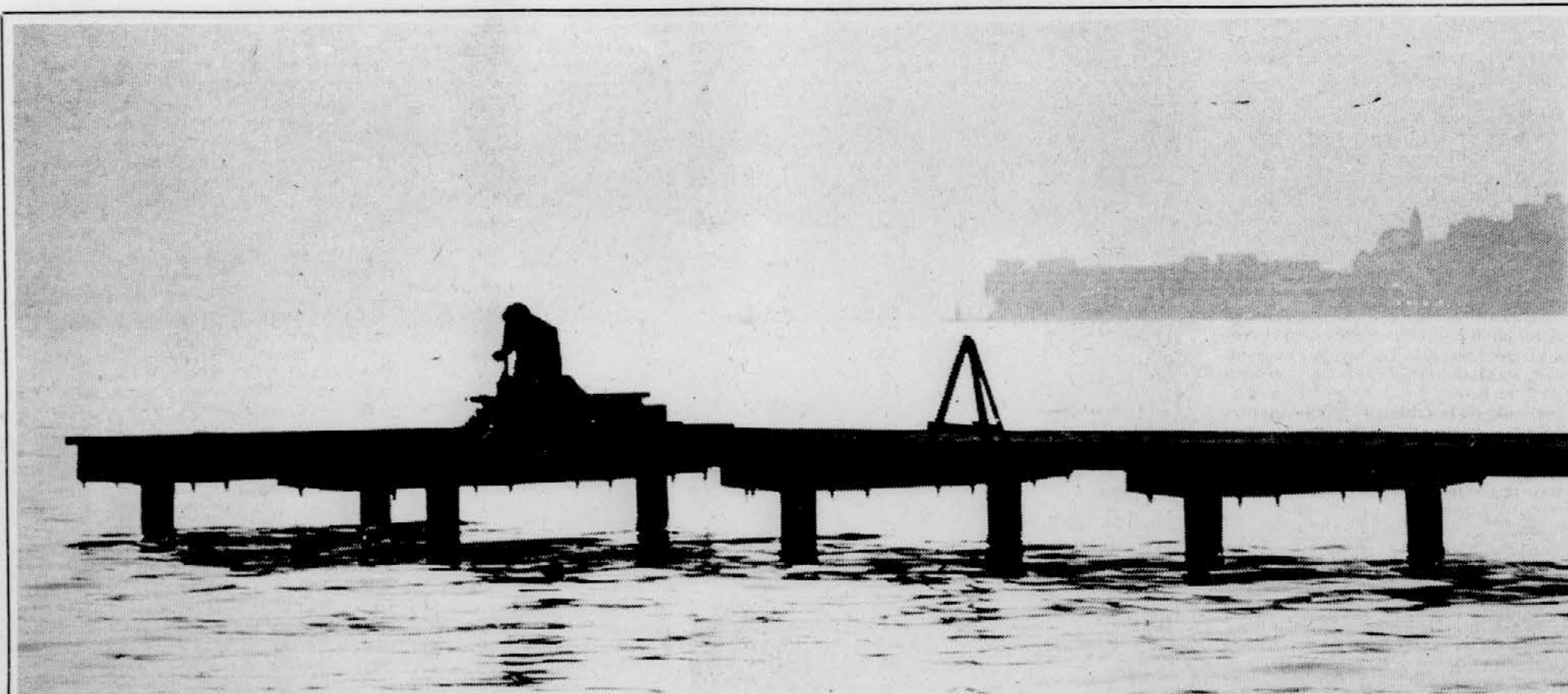

foto Miško Kranjec

Srečanje v Vatikanu

Dobri odnosi naj bi še naprej prinašali sadove

Stališča SFRJ in Vatikanu, približana na različnih diplomatskih in človeških ravneh

V petek, 19. decembra lani je Janez Pavel II. sprejel na uradni obisk predsednika predsedstva SFRJ Jugoslavije tovariša Cvjetina Mijatovića. Po obisku nepozabnega predsednika Tita pri Pavlu VI. v Vatikanu 29. marca 1971 je te dni ponovno prišlo v Vatikanu do najvišjega srečanja med SFRJ Jugoslavijo in Svetim sedežem. Povečanje, da je bilo to drugo srečanje med poljskim papežem in Mijatovičem. Le-ta je bil na čelu uradne jugoslovanske delegacije na vatikanskih slovesnostih ob izvolitvi sedanjega papeža.

Prvo, kar naj omenimo, je, da srečanje med papežem Wojtylo in Cvjetinom Mijatovičem 19. decembra lani ne pomeni nobenih sprememb v odnosih med obema stranema. Jugoslovansko zunanjo pa tudi notranjo politiko je začel Tita, ki si je sam zamislil obliko in prehod na kolegijske organe, ki so ga nasledili v odnosih med Jugoslavijo in Vatikanom in med Cerkvijo in državo se ni nič spremenilo in to je potrdil tudi obisk Josipa Vrhovca, ki je julija 1979 obiskal Vatikan ter se ob tej priložnosti izbrpno pogovarjal s Pavlom Janezom II., s kardinalom Agostinom Casarolijem in z vidnimi drugimi predstavniki vatikanske diplomacije. O Vrhovčevem obisku v Vatikanu je bilten Relazioni religiose obširno poročal.

Po julijskem obisku Vrhovca lahko Mijatovičev obisk pomeni le še dodatno potrditev, da je politika jugoslovanskih voditeljev politika miru in pravičnosti, ki jo dosledno zagovarja in vodi Janez Pavel II., in tudi potrditev spoštovanja, ki ga Vatikan že leta kaže do vloge mednarodne politike Jugoslavije, ki se bori za mir, razorožitev, za pravičnost in za resnično, pravo neuvrščenost. Zdi se nam, da je to pravi pomen besed, ki jih je papež namenil predsedniku Mijatoviču. »Predvsem bi rad vaš ekscelenci povedal, kako cenim vaš obisk.« Tako nato se je papež spominjal prejšnjih srečanj z Mijatovičem, z ministrom Vrhovcem in z drugimi jugoslovanskimi voditelji in se slovesno vrnil k obisku predsednika Tita pri Pavlu VI., ki je po besedah seditiven namen tega dokumenta...

nega papeža pomenil »pomembno etapo v utrditvi bolj plodnih odnosov med Svetim sedežem in Jugoslavijo«.

»Tedad smo lahko javno potrdili,« je rekel papež, »da smo premagali obdobje, ki zagotovo ni bilo brez težav v odnosih med Svetim sedežem in katoliško cerkvijo v Jugoslaviji na eni in civilnimi oblastmi na drugi strani. Obojestranska vloga, da se zavzemamo in pozitivno razvijamo zblizanje, ki je že bilo uresničeno, bi moralo rabiti za to, da bi poglobili dialog o problemih miru in mednarodnega sodelovanja – ki sta jim Sveti sedež in Jugoslavija prisojala in jim prisojata posebno pozornost – in tudi o vprašanih, ki so povezana z aktivno prisotnostjo katoliške skupnosti v Jugoslaviji... Mislim, da je vrsta odnosov, ki smo jih razvili v zadnjih letih, v precejšnji meri potrdila predvidevanja in želje protagonistov srečanja (Tito-Pavel VI.). Vaš današnji obisk je znak odločnosti, da nadaljujemo na tako začrtani poti. Rad bi izkoristil to priložnost in potrdil pripravljeno sodelovanje, da napredujemo v isti smeri, zavedajoč se pozitivnih rezultatov...«

Papež je spomnil na svoje nedavno sporočilo voditeljem držav v zvezi z evropsko konferenco v Madridu. »Vaš odgovor«, je nadaljeval papež, ko je nagovoril Mijatovića, »ki sem ga nedavno prejel, kaže, da ste vi in jugoslovanska vlada razumeli po-

zitivni namen tega dokumenta... Mislim, da bi lahko imel ta dokument koristne učinke za življenje in aktivnost katoliške cerkve v Jugoslaviji, da bi lahko vedno ustrezno opravljala svoje versko in moralno poslanstvo. Tak napredek bo pripomogel k temu, da bodo jugoslovanski katoliki prispevali k izboljšanju in utrjevanju družbenega življenja...« Rekoč, da dokument ustreza »posebni misliji apostolskega sedeža«, je zatrdil, da sledi tudi problemom mednarodnega mira.

»Poznam napore« je dodal papež, »ki jih Jugoslavija vloga v okviru različnih mednarodnih instanc, da bi utrdila poti, ki bi omogočale prebraditi resne težave, ki ogrožajo svetovni mir... Ponovno vam izražam, ekscelenci, svoje iskrene želje, da bi nadaljevali z dejanji, ki jih vaša dežela izvaja v tej smeri in ki so tudi rezultat legitimne neodvisnosti, ki je zanjo značilna že vrsto let.

Ob koncu leta 1980 mi dovolite, gospod predsednik, da izrazim vsem narodom Jugoslavije, predvsem pa vam, zveznim in lokalnim oblastem najboljšo željo, da bi leto, ki prihaja, prineslo vsem, poleg drugih daril, radost v nenehnem razvoju, ki bo lahko zadovolvil človekove materialne in duševne težnje.«

V svojem odgovoru papežu je predsednik Mijatovič, sklicujoč se na zaupen pogovor, ki je potekal nekaj minut pred tem, izrazil svoje zadovoljstvo nad tem, da se je v pogovoru pokazala občutna sorodnost mnenj med Jugoslavijo in Svetim sedežem. »Moja dežela je vedno pripisovala posebno pomen izmenjavi vidikov s Svetim sedežem, kar potrjujejo poslanice, ki jih je predsednik Tita izmenjal s predhodniki Vaše svetosti... Predsedstvo SFRJ sodi, da je pomembno s tako prakso nadaljevati tudi z Vašo svetostjo, saj je prepričano, da boljše poznavanje vidikov in teženj prispeva k sodelovanju... V Jugoslaviji visoko cenimo napore, ki jih Vaša svetost vloga, da bi utrdila mir in razumevanje med narodi, da bi po mirni poti razrešila izredno resne probleme, s katerimi se mora svet soočati na politični in gospodarski ravni. Predsedstvo SFRJ in jugoslovanska vlada sta enako zaskrbljena spričo tako izrednih vprašanj, katerih rešitev bi omogočila zbrati pogoje, ki bi narodom in posameznikom zagotavljali življenje v miru, brez strahu in negotovosti, da bi lahko izpolnjevali nalogo, katere cilj sta blaginja in napredek.«

Mijatovič je z obžalovanjem omenil nevarnosti, ki izvirajo iz sedanjih kriz, sporov medblokovskega tekovanja, oboroževalne tekme, direktnih napadov proti neodvisnosti – napadov in poskusov, da bi s silo uveljavili svojo voljo. Se zlasti je naglasil zahtevo po pravici, ki jo imajo vse dežele do neodvisnosti, spoštovanje suverenosti in pravico vseh narodov do svobode in razvoja brez ovir pa tudi pravico vseh ljudi do dostojanstva in blaginje. S tem mislimo vse človekove pravice, ki so neločljivo povezane z družbenim, s političnim, gospodarskim in z duhovnim življenjem. Vse te interese lahko realiziramo le v okviru resnične demokratizacije političnih in gospodarskih mednarodnih odnosov, ki predstavlja proces, ki omogoča premagovanje razlik v funkciji moči, stopnji razvoja, ideologijah ali rasi, in ki premošča neizmerne družbene neenakosti. V politiki neuvrščenosti – eden od ustanoviteljev le-te

je bil predsednik Tito – vidi Jugoslavija svoj navdih, da bi se približala takemu cilju. Jugoslavija ostaja zvesta tej politiki, ki jo ima za trdno točko svoje neodvisnosti in napredka in za trdno točko drugih... Vaša svetost dobro pozna hude preizkušnje, ki so jih prestali jugoslovanski narodi in narodnosti med bojem za osvoboditev, za neodvisnost, za bratstvo in enotnost, za pravico, da sami odločajo o svoji usodi. Pod vodstvom predsednika Tita smo uresničili naše stoletne težnje... Politični in ustavni sistem Jugoslavije pomenita tudi popolno svobodo in pravice človeka in državljana. Svoboda, izpovedati svojo vero, aktivnost verskih skupnosti in vernikov, ki so zvesti opravljanju verskih služb in kultov, ki so določene z ustavo, so del le-te... Verni državljani uživajo vse ustavne pravice kot vsi drugi državljani in sodelujejo pri odločanju v okviru našega socialističnega samoupravnega sistema o političnem, družbenem, gospodarskem, kulturnem življenju in drugje. Mislimo, da gre za temeljne družbene in človeške vrednote.«

Besede zadnjega dela Mijatovičevega govora se nam zde zelo pomembne: »... ob tej priložnosti bi rad izrazil polno zadovoljstvo predsedstva SFRJ nad plodnim razvojem odnosov med SFRJ Jugoslavijo in Svetim sedežem, osnovanih s protokolom leta 1966. Želimo, da bi se ti odnosi, ki jih označujeta medsebojno spoštovanje in razumevanje, še naprej ugodno razvijali v prihodnosti.«

Pripravljenost Vaše svetosti, da bi prispevala z vsemi močmi in sredstvi, ki so na voljo, da bi katoliška verska skupnost delovala kot konstruktiven element za razvoj naše skupnosti, nas navdaja z upanjem, da bi videli, kako postaja sodelovanje čedalje bolj plodno. V tem vidimo upoštevanje primerjav in ciljev, ki so bili v temelju slovesno sprejeti v sklepnem dokumentu v Helsinkih. Naj mi bo dovoljeno, da izrečem Vaši svetosti najboljše želje ob praznikih konca leta, kakor tudi želje, da bi ostali zdravi in da bi imeli uspehe v svojih plemenitih namenih v boju za mir, sodelovanje, razumevanje in obči napredek človeštva.«

Sodimo, da je uradni obisk predsednika kolegijskega predsedstva SFRJ Jugoslavije Mijatovića Janezu Pavlu II. normalno dejanje, ki temelji na sedanjih situaciji, na statusu quo med Jugoslavijo in med Vatikanom in med SFRJ in katoliško cerkvijo. Poslanice, ki so bile izmenjane med srečanjem, ne vsebujejo nobenih zahtev, lahko bi rekli, da izražajo željo, poudarjajoč dobre odnose, da bi se ti še naprej izboljševali in prinašali sadove. Videti je, kot bi obe strani zlasti želeli druga drugo hvaliti, si izmenjati obojestranski priznanja, posebej kar zadeva aktivnost na področju mednarodne politike, za mir, za razoroževanje, za človekove pravice. Govori izkazujejo nekatere razlike v notranjih navdihih obeh strani. Religiozne in razmišljanjih Janeza Pavla II., areligiozne (ne antireligiozne) in demokratične v nekaterih stvkih v Mijatovičevem govoru. Toda odkriti govoriti je bila vedno vrlna redkih državnikov in diplomatov, resnično izbranih, resnično posvečenih iskanju razumevanja in miru ter sodelovanja tako na bilateralni kot na svetovni ravni. Če pustimo ob strani bilateralno plat, ki je bila sicer pozitivno presojena, mislimo, da sta si tudi tokrat Jugoslavija in Vatikan izmenjala obojestransko priznanje za trud pri reševanju miru, pravice in napredka na svetu. In ko

gre za ti dve specifični strani (SFRJ Jugoslavija in Vatikan) in v tem posebnem trenutku mednarodne politike, tako priznanje ni karsibodi.

Svetovni (in italijanski) tisk te dni zelo zanima, če bo Mijatovič povabil Janeza Pavla II., naj obišče Jugoslavijo. Z gotovostjo lahko sporočimo, da je Janez Pavel II. že lanskega avgusta prejel iz predsedstva SFRJ Jugoslavije povabilo, naj obišče državo. Željo po vabilu so izrazili v Vatikanu, poslalo ga je jugoslovansko predsedstvo. Sveti sedež pa ga je s hvaležnostjo sprejel. Razkrivamo lahko tudi, da se je apostolski nuncij v Beogradu monsignor Cecchini pred nedavnim pritoževal, da jugoslovanska škofovska konferenca ni poslala povabila. Zato lahko sklepamo, da v tajnem delu jugoslovansko-vatikanskih pogovorov v teh dneh papež ni mogel mimo tega, da se ne bi zahvalil za sprejeto vabilo. Mislimo, da bi bilo prebrano govoriti o drugih podrobnostih.

Če nam je dovoljeno izraziti našo sodbo o Mijatovičevem obisku v Vatikanu, imamo dogodek za zelo pozitiven tako za obe strani kot za sodelovanje za mir in pravico v svetu. Poleg tistega, kar obe strani delata na področjih, ki so zanj specifična, je jasno, da obstaja na ravni delovanja v dobro sveta ali vsaj na nekaterih specifičnih vprašanih vatikansko-jugoslovansko sodelovanje za izboljšanje usode človeštva. Javno so znana posvetovanja med obema stranema o vprašanih miru in mednarodne varnosti. V kratkih petih mesecih sta se Vatikan in Jugoslavija kar dvakrat posvetovala na najvišjih možnih ravneh. To je konkretno dejstvo, ki ne more biti v nobenem primeru demantirano. Ti stiki, ki so že sami po sebi sodelovanje, se nenehno bogatijo z novimi in s pozitivnimi prispevki. Za Vatikan so odnosi z Jugoslavijo most do diplomacij in stvarnosti mnogih drugih držav, zlasti tistih, ki so zares neuvrščene. Mislimo, da je jugoslovanska izkušnja primer, ki je nenehno prisoten vsaj v nekaterih socialističnih deželah kot možnost, zagotoviti nenehno rast samoupravnega socializma in državljanskih, političnih in gospodarskih svobod in tudi na ravni odnosov z verskimi skupnostmi, ki so osnovani na realnem spoštovanju realnih svobod državljana.

Z enako objektivnostjo in političnim realizmom mislimo, da tudi Jugoslavija, ki vodi tako politiko do Vatikanu, krepi na nekaj mednarodnih ravneh možnosti diplomacije v bitki za mir, jugoslovanskim pobudam v tem smislu sledijo in jih podpirajo katoliške množice po vsem svetu, morda ne vse, vendar mnoge, vključujoč škofove in duhovščino. Osebnost smo imeli po tej plati potrditev nemalo škofov in nekaj kardinalov, ki smo jih zbrali med našimi številnimi potovanji v tujini v zadnjih letih. Vseh izjav in pričevanj nismo objavili zaradi vzrokov, ki jih bomo pojasnili v primernejšem trenutku, če bomo imeli možnost.

Obstajajo zgodovinski razlogi, ki izhajajo iz druge svetovne vojne, da odnosi med državo in katoliško cerkvijo v Jugoslaviji niso bili dobri. Zlasti hrvaška cerkev in nekateri njeni predstavniki so izšli iz vojne z rokami, umazanimi s krvjo ubitih bratov. V tem trenutku ne nameravamo brskati po preteklosti, tudi zato, ker jo bralci »Ver-

skih odnosov« poznajo, in tudi zato, ker bomo morali o tem spregovoriti ob kakšni drugi priložnosti. Toda kljub vsemu ne le, da predsednik Tito ni zavrnil vatikanske ponudbe, ki je bila previdno omenjena pred nekaj leti, naj bi ponovno vzpostavili diplomatskih odnosov, leta 1971 celo sam prišel na obisk k Pavlu VI. Tudi za to Titovo dejanje je bil potreben običajen pogum in človeška jasnost velikega državnika, medtem ko so se v Vatikanu – v veliki ilegali – (kot smo svojčas sporočili) zbirali, da bi razveljavili izobčenje proti Titu, ki sta ga v prvih letih po drugi svetovni vojni izrekla Pij XII. in tedanji sveti Oficij (Pizzardo in Ottaviani). Ta razveljavitev izobčenja, za katero Tito gotovo ni nič vedel, še manj pa izzval, je bila povsem notranja tajna vatikanska zadeva, vendar zelo pomembna. Dolžnost zgodovinarjev bo, da nekega dne preučijo podrobnosti. Toda tudi to je zdaj že pozabljeno. V teh dneh in v prihodnjih tednih bomo gotovo pričla odmevoma znotraj Jugoslavije na ta obisk Mijatovića v Vatikanu, ki je bil tako uspešen, in na vse, kar se je dogodilo ob tej priložnosti.

Od tistih, ki so prisostvovali javnemu delu srečanja, smo izvedeli, da je papež očito odobraval nekatere odlomek med branjem Mijatovičevega govora. Slišali smo celo, a vest ni potrjena, da je papež v določenem trenutku celo naglas vzkliknil »bravo!«. Prepričani smo, da so se med branjem obeh govorov 19. decembra stališča Vatikanu in Jugoslavije, na različnih diplomatskih in človeških ravneh, še približala. To dejstvo bo morala vedno upoštevati katoliška javnost po vsem svetu, zlasti katoliki in nekatoliki v Jugoslaviji. Politično moralni proces proti nekaterim dogmatiskim jugoslovanskim politikom, ki so se pod protestom antiklerikalizma postavili proti sami ustavi, se je začel že v času, ko je še živel predsednik Tito, in zabeležil v Jugoslaviji trenutke, ki zahtevajo posebno pozornost. Mislimo, da bo Mijatovičev vatikanski obisk tudi zanje dragocena točka za razmišljanje in poziv h konkretnosti. Toda obstaja katoliški del jugoslovanskih državljanov, ki ni majhen, škofove, duhovščina, verniki, ki bodo morali prav na podlagi srečanja med Mijatovičem in papežem Wojtylo in obvezne analize podanih govorov ponovno izprašati svojo vest, tako individualno kot glede do državne in družbene skupnosti, katere del so. Zdi se nam, da je tudi to eden od dobrih rezultatov obiska predsednika Mijatovića v Vatikanu. Na tem mestu lahko torej sklenemo le s pozitivno oceno – tudi če upoštevamo dogodek v okviru naloga, ki ostajajo vedno tehtne za dobro vseh ljudi na svetu – tako za Vatikan (in katoliško cerkev) kot za Jugoslavijo.

Te informacije in ta preudarjanja pa še zdaleč ne izrpaajo celotnega argumenta, ne vse problematike. To je pozitiven dogodek, ki ga beležimo polni zadovoljstva. Vendar ostaja nekaj stvari, h katerim se bomo še morali vrniti v prihodnjih mesecih. Ker smo pred prazniki, kljub vsem težavam v svetu živimo v upanju, pozdravljamo to pomembno srečanje v Vatikanu in izrekamo protagonistoma, ki sta osebi z veliko voljo, naše želje miru in vsega dobrega!

»Relazioni religiose«, Rim

Vojaška oporišča v Grčiji

Vsakdo vleče na svoj konec

ATENE, februarja (od našega sodelavca) – Čeprav so telegrafske agencije v želji svet čimprej »razveseliti« z novico, da ni več nesporazumov med Grčijo in ZDA, že veliko pred novim letom prerokovale, da je sklenitev novega sporazuma o ameriških oporiščih na grškem ozemlju zgolj še vprašanje časa in celo napovedovale, da že do vseh nadrobnosti poznajo besedilo »tajnega sporazuma«, pa razrešitve tega žgočega vprašanja še ni na obzoru. Grški zunanji minister Konstantin Micoatakis je na redni konferenci za tuje dopisnike v Atenah prvi četrtek v februarju napovedal, da bodo novi sporazum podpisali najbrž konec marca.

Grško-ameriška pogajanja potekajo v Atenah že od zadnjih dni januarja, natanko od 27. vendar jim ni videti ne konca ne kraja. Zdajšnji intenzivni atenski pogovori niso ne prvi ne zadnji, ki potekajo o teh vojaških oporiščih. Oporišča že dolgo obstajajo, že od leta 1952, in prva pogodba je bila sklenjena že oktobra 1953 (imenovala se je navno »sporazum o tehnični pomoči«). Ta sporazum je držal tudi vojaško hunto, pravzaprav se je pod njó še razširil in aprila 1976 se je iztekel, nova demokratiška grška vlada pa ni več želela obdržati statusa quo, vendar ta oporišča na tihem

žive še danes, bolj javno kot tajno življenje. Slišati je bilo različne predloge o njihovem statusu, že pod vladavino Rogersovega predhodnika, današnjega Reaganovega zunanjega ministra Haiga. To so bili načrti »Haig I«, »Haig II«, pa »Rogers I«, »Rogers II«, »Rogers III« in kdove koliko njihovih a, b, c variant. Nove sporazume o ameriških vojaških oporiščih na grškem ozemlju so pripravljali pravzaprav povezano z načrti za vrnitev Grčije v vojaško strukturo NATO. Ko pa so uvideli, da bo prišlo novo leto 1981 in da se bo Grčija

pridružila EGS, ne da bi se povsem vrnila v to alianso, so se oktobra 1980 odrekli »sveznjus« oporišč NATO.

Prepustili so, da bodo pozneje ločeno razrešili vprašanje oporišč in ta pozneje je, kot je videti, napočil zdaj. Rogers si je nekoliko oddahnil, saj se mu je posrečilo tisto, kar se Haigu ni posrečilo, in »pet minut pred dvanajsto« je povrnil Grčijo v vojaško strukturo: ni dvoma, da bo pripravil tudi nov načrt o oporiščih.

Medtem se je tudi ameriški veleposlanik v Atenah Robert McCloskey, vodja ameriške delegacije na zdajšnjih pogajanjih, nahodil med Washingtonom in Atenami z najrazličnejšimi »spremembami in dopolnitvami, amandmaji in dodatki«.

Pregovor pravi, da vsakdo vleče na svoj konec, zato ne obstajajo zgolj ameriški načrti, temveč tudi grški. Če ne bi bilo tako, bi Američani že davno – saj imajo s tem bogate izkušnje – uredili status svojih oporišč v drugi državi. Seveda grška stran poskuša iz tega iztržiti čimveč ugodnosti, če že mora imeti ta uničujoča oporišča v senci svojih starodavnih razvalin. Grki se nikakor ne morejo sprizjzniti s tem, da dobiva sosednja Turčija, s katero se že od nekdaj »vnamajo besede«, več vojaške pomoči. In čeprav tudi sam Haig pravi, da je nevdržno razmerje 7:10, kar zadeva oboroževanje Grčije in Turčije, še vedno ni na obzoru nikakršnega ugodnejšega razmerja za Grke.

Prav o tem in še o drugem je vodja grške delegacije na pogajanjih Stavros Rusos, nedavno imenovan generalni sekretar zunanjega ministrstva, predložil pet zadnjih aneksov k predosnutku nove pogodbe. V enem od njih grška stran nedvomno terja, da jo nadrobneje seznanijo tudi z ameriško-turškim načrtom in z oporišč v tej državi ter z nadzorovanjem Egeja, saj je to življenjskega pomena za Grčijo. Za zdaj so videti stvari takole: niti ena varianta ameriških načrtov ni za Grke sprejemljiva. ZDA pa bi želele korenito spremeniti grški predlog. Ali bi si pogajalski strani le lahko prišli bliže? Jim bo to naposled omogočil Rogersov prihod sredi prihodnjega tedna?

Tudi najnovije rakete

Spornih točk je seveda še nešteto in v tem trenutku se zdi, da bi jih težko tako opili, da bi ustrezale obema stranema. Američani bi seveda želeli, da bi ta oporišča še naprej ostala zgolj njihova in da ne bi mogel nihče, še zlasti ne novinarji, blizu, kot na primer pri postanku teheranskih talev (med katerimi se eden piše Šubić, očitno po rodu Jugoslovanc). Grki pa bi želeli, da bi bila ta oporišča, če je država v severnoatlantskem paktu, last NATO in da jih ne bi nadzoroval zgolj washingtonski Pentagon, tisti, ki stoji nasproti Kennedyjevega groba, temveč grški soimenjak. Pentagon na atenskem bulevarju Meso-

gion (Sredozemlje), saj so oporišča na njegovem ozemlju.

V ta oporišča je namreč mogoče spraviti marsikaj, kar morebiti gostiteljem ne bi ustrezalo, in ali so res dolžni vse to trpeti. Na primer te neverjetne računalniške satelitzirane sisteme za vohunjenje vsega živvega v bližini in daljnji okolici. To tudi ne ustreza tako lepo razglašeni »dobrim sosedskim odnosom«. Ali pa instaliranje zadnjih raket, o čemer so dolge dneve potekale polemike med predsednikom PASOK Papandreoum in obrambnim ministrom Averofom: o raketah je bilo rečeno, da jih ne bi smeli shranjevati na grškem ozemlju, saj sežejo do – dobrega soseda. Ali kot je pred kratkim dejal Cvjetin Mijatovič – »spopadi se začno na mejah.«

Pred ljudmi in pred tiskom ni mogoče veliko skriti in grški časopisi te dni pišejo, da je v ameriskem oporišču v pristanišču Suda v bližini mesta Hania na otoku Krfu opaziti nenavadno živahnost. To niso kakšni običajni premiki katere od 60 ladij ameriškega šestega ladjevja, ki se je nastanilo tu, čeprav se je ob začetku grško-ameriških pogajanj v Atenah več elitnih ladij iz tega znanega ladjevja mimogrede ustavilo v pirskejem pristanišču, da bi se pokazalo.

Prebivalstvo Hanie in okolice, ki želi vedeti za vse kar se dogaja, saj mu Američani še malo niso pri srcu in tisti iz oporišč hodijo veliko med ljudi, pravi, kot pišejo grški časopisi, da se očito pripravljajo za

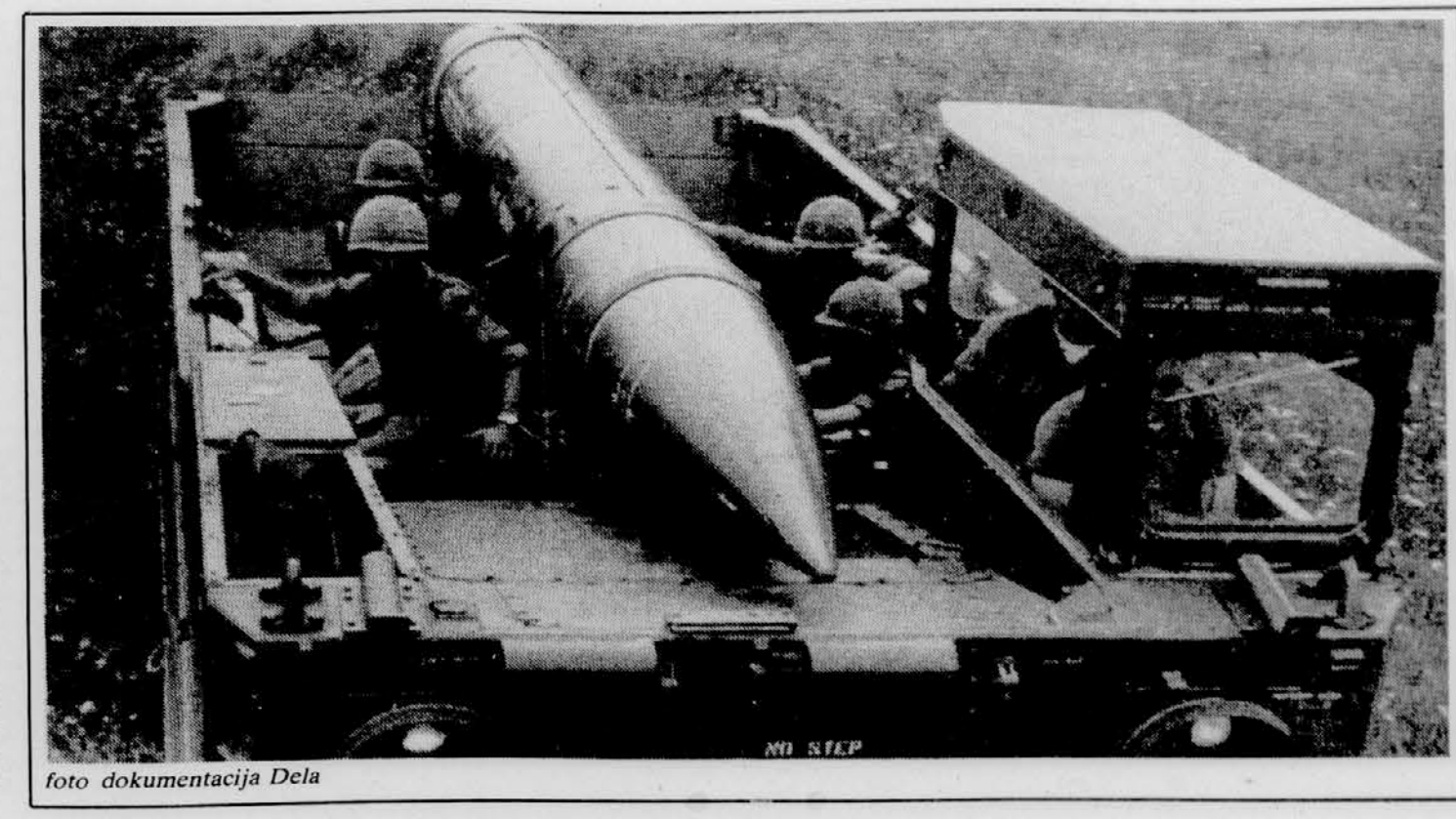

foto dokumentacija Dela

Iz zgodovine Fleet Streeta

Dvigi in padci »nesmrtnega gromovnika«

Kratka zgodba o The Timesu in njegovih lastnikih

LONDON, februarja (od naše sodelavke) – Pred 196 leti, ko je industrijska revolucija komaj začela spreminjati obraz britanskega otoka, ko je bil Napoleon še vojaški kadet, in ko je v Evropi in Angliji za spremembo vladal mir, je v Londonu januarja 1785 John Walter izdal prvo številko časnika Daily Universal Register, katerega ime je pozneje spremenil v The Times. Časnik je v začetku vseboval predvsem komercialne novice, kmalu pa mu je John Walter dodal še politične novice, parlamentarna poročila, nekaj oglasov in precej tujih poročil, predvsem iz Francije.

Zgodovina londonskega Fleet Streeta (sinonima za britansko novinarstvo in tiskarstvo) pravi, da je bilo novinarstvo v obdobju Johna Walterja »razvpit poklic, ki je cvetel na korupciji«, in tudi, da je »v osemnajstem stoletju kritika osebnosti javnega življenja prinasala nevarnost hudih kazni«. To je skušal na svoji koži tudi John Walter, ki je svoj dnevnik The Times večkrat urejal iz zaporov. Leta 1802 je časnik prevzel njegov sin John Walter II., sin industrijske revolucije in časnikar z jasnimi predstavami o tem, kaj so njegove naloge. Zastavil si je dva cilja: osvoboditi The Times vsakega vpliva in obveznosti do vlade ter javnosti zagotoviti pravico brez odlašanja izvedeti celotno novico. Vedel je, da bo The Times lahko rešil pred korupcijo in ga finančno osamosvojlil s pomočjo novega mehanizma tiskarskega postopka. Prepričan je bil, da bo lahko dobil potrebni denar za to s povečano naklado in oglašji, kar je zlato pravilo, ki velja še dandanes. Svojo zamisel je uresničil in The Times je postal finančno neodvisen časnik, ki ga ni bilo mogoče podkupiti. Toda John Walter II. je tudi vedel, da potrebuje močnega in neodvisnega urednika. Zato je leta 1817 na to mesto imenoval Thomasa Barnesa, pod vodstvom katerega si je The Times pridobil sloves vodilnega dnevnika v Evropi in si zaslužil tudi nesmrtni, častni vzdevek »gromovnik«.

Barnesove tradicije in boj za svobodo tiska je po njegovi smrti pod okriljem The Timesa nadaljeval urednik John Delane. Tedaj ni politiki so The Times ogorčeno napadali, toda Delane se ni dosti menil zanje in je leta 1852 objavil klasični dokument o odgovornosti tiska. V njem med drugim pravi, da sta dolžnost časnika in zgodovinarja isti. Tudi časnikar mora pisati predvsem resnico in ne tisto, kar bi državniška modrost in politika radi videli. Novinarjeva dolžnost je razkrivati le čisto resnico, kolikor se ji le da približati.

Po teh načelih sta Delane in The Times nekaj let vzemirjala viktorijansko javno

mnenje. Ko je The Times razkril sramotne razmere, v katerih so živeli britanski vojaki na Krimu, so se mnogi zgražali nad njegovo »neodgovornostjo«, kraljica Viktorija pa je celo dejala, da bi morali tiste, ki so odgovorni za to pisanje, »izključiti iz visoke družbe«.

Toda Timesov ugled se je razširil po vsem svetu. Ko je na predvečer ameriške državljanske vojne Abraham Lincoln sprejel Timesovega poročevalca, mu je dejal, da je londonski The Times ena najmočnejših sil na svetu in dodal: »Dejansko ne vem za nič močnejšega, razen morda za reko Mississippi.«

Dolgo urednikovanje Johna Delanea, ki ga imajo še vedno za najpomembnejšega Timesovega urednika, ni trajalo večno. In tudi zavetje, ki ga je The Timesu prinašala finančna stabilnost, ne. Pod lastništvom Johna Walterja III. in pozneje Arthurja Fraserja Walterja je The Times zašel v finančne težave. Leta 1908 ga je kupil lord Northcliffe in ga opremil s takrat najmodernejšimi stavbinami in tiskarskimi stroji ter mu dal tudi današnjo obliko. Toda v nasprotju s prejšnjimi lastniki je Northcliffe začel posegati v skoraj legendarno Timesovo uredniško svobodo. Čedalje več zadev je prevzemal v svoje roke, dokler ni tik pred smrtjo leta 1922 praktično gospodoval nad Timesovim direktorjem in urednikom.

Naslednji lastnik The Timesa lord Astor je časniku vrnil čast in ugled s tem, da je direktorju in glavnemu uredniku zagotovil neodvisen položaj. Od dnevnika ni pričakoval dobičkov, ampak si je preprosto želel to, da bi The Times služil narodu. Toda ta spoštovanja vredni in plemeniti cilj je njega in njegovega naslednika zapletel v finančne težave. Leta 1966 je bil The Times spet napradaj in ponudbo za nakup je dal tedaj vodeči lastnik časopisov londonskega Fleet Streeta Roy Thompson. Njegova ponudba je zbudila nezaupanje in uvedli so celo postopek pred posebno komisijo za prepre-

čevanje monopola. Šele ko se je Thomson zavezal, da bo The Timesu spet zagotovil uredniško neodvisnost, je kupčija stekla. Da bi zaščitil The Times, od katerega ni pričakoval, da mu bo prinašal dobičke, ga je Thompson združil s tednikom The Sunday Times v The Times Newspapers Limited. Za The Times pa si je le goreče želel, kot poudarjajo še danes, da bi mu vrnil prejšnjo slavo in zagotovil finančno stabilnost. Toda ta njegova želja se ni izpolnila in 11 let pozneje, leta 1976, ko je umrl, se je začela za Timesove časopise kriza, ki je dosegla vrhunec v nespravljivem sporu z delavskimi sindikati. Posledica tega je bila, da The Times in The Sunday Times s prilagami nista izhajala od novembra 1978 do novembra 1979. Toda tudi to leto molka ni odpravilo čedalje večjih in pogubnih težav, ki so nastale med delavci in delodajalci zaradi sporov okoli postopka, števila zaposlenih in spet in spet izmikajoče se uvedbe nove elektronske tehnologije.

Ko so lani avgusta stavkali se Timesovi novinarji in ko je prišlo do ponovnih prekinitev v tiskanju The Sunday Timesa, je naslednik Roya Thompsona lord Thompson II. 22. oktobra naznanil, da bo časnika prodal ali uknil marca letos, če do takrat ne bo našel primerne kupca.

Tako se je na obzoru Timesovih časopisov pojavil avstralski magnat Rupert Murdoch. Čeprav se je izmed vseh v kratkem seznamu ponudnikov zdel prodajalcu in, kot kaže, tudi britanski vladi najprimernejši, sta ga britanska javnost in tisk sprejela z nezaupanjem in do neke mere celo z odporom. To potrjuje tudi njegova pripomba, ki jo je dal pred posebno komisijo spodnjega doma britanskega parlamenta: »Ljudje mislijo, da mi delajo uslugo, če mi dovolijo prevzeti nekaj, kar daje 13 milijonov funtov izgube na leto.«

Kot lastnik elitnega The Timesa in The Sunday Timesa ter veliko manj elitnih časnikov News of the World in The Sun Rupert Murdoch sedaj nadzoruje približno 30 odstotkov časopisnega trga britanskih dnevnikov in tednikov. Jasno je, da je s tem njegova politična moč precej porasla in kaj lahko bi bila ogrožena proslavljena uredniška svoboda britanskega »gromovnika«.

Tako Britanci Ruperta Murdocha ne sprejemajo hvaležno kot odrešenika, ki je prejšnji teden z zapечатeno kupoprodajo dveh elitnih časnikov – The Timesa in The Sunday Timesa ter njegovih prilog – vsaj kratkoročno gledano, zagotovil njuno finančno prihodnost. Murdochova agresivna osebnost, izkušnje, ki jih imajo z njim in predvsem koncentracija moči, ki jo je s časopisnim lastništvom zbral v svojih rokah, povzročajo Britancem skrb. Malokdo dvomi, da Murdoch ne bi bil sposoben finančno rešiti The Timesa, toda vsa javna poročila o zagotovitvi uredniške kvalitete in neodvisnosti, ki jih je Murdoch moral dati, dvomov in skrbi ne odstranjujejo. Britanci se bojijo Murdochovega pečata na njihovem The Timesu. Rupert Murdoch se je na londonskem Fleet Streetu prvič pojavil kot lastnik leta 1969, ko je prevzel tednik News of the World. Kmalu zatem je kupil še dnevnik The Sun in mu s kombinacijo pozornosti zbujaajočih poročil, pikantno vzemirljivih člankov in lepih deklet, katerim je na tretji strani za nameček dodal še vsak dan slečeno lepoticu, v štirih letih povečal naklado z manj kot milijon izvodov na 3,5 milijona izvodov na dan, kar je obenem tudi najvišja naklada v Britaniji. S svojo sposobnostjo pridobiti si »bolehen« časopis in mu vdihniti življenje na njegovi strani si je pridobil precejšnje premoženje. Je lastnik časopisov v Avstra-

V Timesovi tiskarni 3. maja 1966

liji, Britaniji in Združenih državah Amerike. Je založnik ter lastnik in solastnik televizijskih postaj in ima tudi svojo letalsko linijo v Avstraliji. Iz skoraj nič je v 25 letih zgradil široko zasnovano imperij z letnimi prodajami čez eno milijardo avstralskih dolarjev in pri tem obdržal 43 odstotkov volilnih delnic znotraj družinskega kroga. Zlasti na novinarskem področju si je v javnosti pridobil sloves jedkega in preveč aktivnega časopisnega lastnika stare šole, ki se zato, da bo prodal svoj časopis, ne bo ustvil pred ničemer. Res je tudi, da je izsilil svoje mnenje med stolpe uvodnikov celo do tere, da so se novinarji javno pritoževali čez pristransko pisanje. Toda po drugi strani je tudi res, da je s svojim očitnim, posebnim novinarskim talentom vedno sposoben pridobiti si zveste novinarje.

Vendarle pa kaže, da je njegov največji talent prav finančni. To finančno sposobnost in pogum potrjuje tudi kupoprodaja, s katero si je Rupert Murdoch za 12 milijonov funtov »gotovine« zagotovil lastništvo

Timesovih časopisov s prilagami, lastništvo zgradbe tednika The Sunday Times, katere vrednost ocenjujejo na najmanj 8 milijonov funtov ter stroje in vozila, vredna dodatnih 17,9 milijona funtov. Toda pri tem se je obvezal, da bo plačal odpravnino tistim delavcem, ki jih bodo po dogovoru s sindikati odpustili, ter da bo kril trenutne izgube, ki jih v višini enega milijona funtov na mesec zdaj prinaša The Times. Ko pa bodo Timesovi časopisi dosegli skupen dobiček 20 milijonov funtov, je prodajalec, to je Thompsonova organizacija, v naslednjih 10 letih upravičen do 25 odstotkov od vsega dobička, ki presega 5 milijonov funtov. S to kupčijo se je Thompsonova organizacija znebila bremena stalnih izgub, ki so jo v preteklih 14 letih lastništva Timesovih časopisov stale 70 milijonov funtov in se dokončno izognila tudi nenehno navzočemu problemu plačila Timesove odpravnine za delavce, to je več kot 20 milijonov funtov, ki bi jih morala izplačati, če bi za vedno zaprla vrata tiskarne. Poznavalci pa pravijo, da lahko Murdoch s to kupčijo, če se naveliča težav s trmastimi delavci, jutri ukine Timesove časopise, od-

pusti delavce in še bi mu ostalo toliko, da bi se lahko potolažil z lepim dobičkom.

Kot lastnik elitnega The Timesa in The Sunday Timesa ter veliko manj elitnih časnikov News of the World in The Sun Rupert Murdoch sedaj nadzoruje približno 30 odstotkov časopisnega trga britanskih dnevnikov in tednikov. Jasno je, da je s tem njegova politična moč precej porasla in kaj lahko bi bila ogrožena proslavljena uredniška svoboda britanskega »gromovnika«.

Za zagotovitev te svobode pa je moral Murdoch dati zagotovila, ki jih je spodnji dom britanskega parlamenta utrdil z zakonsko močjo. Murdoch tako grozi celo zapor, če jih ne bi spoštoval. Poleg tega je Murdoch sklenil tudi sporazume s Timesovi novinarji in delavskimi sindikati, ki jih Thompson ni mogel doseči in ki so ga tako drago stali. Tako naj bi bil volk sit in koza cela, toda nezaupljivi Britanci v televizijskih oddajah še vedno sprašujejo: Kdo se boji Ruperta Murdocha?

Alja Košak

»Macbethu«, »Puritancih« in v številnih drugih operah.

Med prvo svetovno vojno vrat rimske opere niso zaprli in prav v teh vojnih letih je debutirala vrsta pomembnih pevcev, ki so tudi pozneje pogosto nastopali v številnih operah. Tako je Elvira de Hidalgo, pozneje učiteljica Marie Callas, zbudila izjemno pozornost kot Rosina v »Sevilskem brivcu«, medtem ko je leta 1916 v Rimu prvič pel znameniti tenorist Aureliano Pertile. Čeprav ni imel posebno lepega glasu, pa vsekakor spada med največje tenoriste vseh časov. Debutiral je v Rimu kot Dimitrij v »Borisu Godunovu« (?), pozneje pa nastopal v mnogih delih italijanskih, francoskih in nemških skladateljev.

Leto dni pozneje, 1917, je v Rimu prvič nastopil Beniamino Gigli kot Enzo Grimaldi v »Giocondi«. Postajal je iz leta v leto pogostejši gost rimske Opere in njen najbolj zaposlen tenorist. Pel je v številnih Verdjevih, Puccinijevih, Mascagnijevih, Leoncavallovi in operah drugih avtorjev. Kako priljubljen je bil, najzgovorneje pove podatki, da je še ob koncu svoje kariere, v svojih poznih letih, pel v štirih operah hkrati na številnih predstavah. Tako je na primer leta 1964 pel v »Tosca«, »Plesu v maskah«, »Manon Lescaut« in »Normi«.

Callasova pretrgala predstavo »Norme«

Sezona 1947/48 je minila v znamenju Renate Tebaldi in njenega debuta v »Othellu«. Še dolga leta potem je nastopala na odru rimske Opere. Leto dni kasneje je Mario Del Monaco pel v operah »Manon Lescaut« in »Plasč«, že precej ostareli Giacomo Lauri Volpi pa v štirih operah –

»Tosca«, »Andrea Chénier«, »Trubadur« in »La fanciulla del West«.

Največja pevka našega stoletja Maria Callas je bila leta redna gostja v Rimu. V eni prvih sezon je tri tedne pela skoraj tri tedne vsak večer zapored, izmenoma v »Normi« in »Tristanu in Izoldi«.

Mnogim je ostala v spominu njena nesrečna predstava »Norme«, ko po prvem dejanju ni hotela več peti. Bila pa je to slavnostna predstava, ki se je udeležil tudi predsednik republike Gronchi. Umetnica je začutila, da ji glasilke nenadoma odpovedujejo, da ne bo speljala predstave do konca tako, kot je navajena, se pravi, zadosti dobro, in kljub zagotavljanju gledališkega zdravnika, da ne gre za nobeno vnetje grla in da lahko brez strahu poje naprej, ni hotela preklicati svoje odločitve. Nastal je velik skandal, o katerem se je še dolgo pisalo v svetovnem tisku in govorilo v salonih.

Med velikimi uspehi rimske Opere lahko omenimo izvedbo Mascagnijeve opere »Iris«, v kateri so stiri solisti tekmovali, kdo bo bolje pel. To je bilo v resnici pravo medsebojno kosoanje, a ne z željo, da bi drug drugega »preigrali«, temveč da bi skupaj ustvarili čimboljše umetniško predstavo. To so bili sopranistka Clara Petrella, velika pevka in še večja odrska umetnica, tenorist Giuseppe Di Stefano in bolgarski basist Boris Hristov, ki je pozneje dolga leta nastopal z velikim uspehom v italijanskih, francoskih in posebej še slovenskih operah. V najlepšem spominu je ostala njegova naslovna vloga v »Borisu Godunovu«. Bil je v tej vlogi tako imeniten, da so kritiki o njem pisali, da ni prav nič zaostajal za slavnim Saljapinom, ki je pel Borisa v Rimu leta 1928.

Naši umetniki v Rimu

Vsekakor nam je lahko samo ljubo, da je te Wagnerjeve opere zelo pogosto, da ne rečemo vedno, dirigiral naš dirigent Lovro Matačić, še vedno eden prvih, stalnih in najbolj priljubljenih dirigentov v Rimu. V rimski Operi je dirigiral tudi dela Lea Janáčka, Richarda Straussa in nekaterih drugih avtorjev.

Poleg Matačića so v Rimu pogosto nastopali tudi nekateri naši pevci. Prvi je stopil na oder Teatra Costanzi Josip Kašman, naš rojak z Malega Lošinja, ki pa si ga lastijo tudi Italijani. Dali so mu ime Giuseppe. Kašman je začel peti v Rimu v začetku drugega desetletja našega stoletja, in sicer najprej v naslovni vlogi Donizetti-jeve opere »Don Pasquale«. Imel je odlične partnerje – sopranistko Rosino Storchio, tenorista Alessandra Boncicija in baritonista Giuseppa De Luca.

Zdi se mi, da je izmed naših pevcev v Rimu največkrat nastopil Tomislav Nerušić. Zadnjikrat je pel v Wagnerjevem »Parsifalu« pod Matačićevo taktirko. Ruža Pospis Baldani pa je pred kakimi desetimi leti debutirala v Rimu kot Brangäne v »Tristanu in Izoldi«. Letos, v aprilu, bo znova gostovala na tem odru. Sedem večerov bo interpretirala ta svoj verjetno najboljši lik iz nemškega repertoarja. Za dirigentskim pultom so spet stal Matačić.

Predlansko sezono sta v Rimu prvič nastopili dve beograjski pevki, sopranistka Radmila Smiljanić in Djurdjevka Čakarević. Posebej pa bi omenili uspele vloge drugih dveh naših sopranistk, Danica Mastilović, ki je že na začetku svoje operne kariere

prodrla v svet in nastopila v vseh vodilnih opernih gledališčih na svetu, vstevši milansko Scalo in Metropolitanansko opero, Covent Garden in pariško Opere, Teatro Colon v Buenos Airesu kakor tudi operne odre na Dunaju, v Berlinu, Hamburgu itd., je Rimljanom privedla osem prijetnih večerov kot interpretirka naslovne vloge v Puccinijevi operi »Turandot«. Druga Beograjčanka, Radmila Bakočević pa je dosegla znamenit uspeh. V pičlih desetih dneh je našturila zapleteno in navdaje zahtevno vlogo Minnie iz Puccinijeve opere »La Fanciulla del West«. Naneslo je namreč, da je sopranistka Elena Suliotis, ki je bila določena za to vlogo, odpovedala svoj nastop, umetniški direktor gledališča Mario Zafred, ki ni mogel najti ustreznega zamenjave, pa se je obrnil na Radmilo Bakočević, vedoč, da nobena druga pevka ne bi bila zmogljiva v tako kratkem času našturirati vloge.

Med uspešnimi gostovanji celotnih ansamblov naj omenim vrsto predstav Borodinove opere »Knez Igor« v izvedbi ansambla beograjske Opere. Po mnenju rimske kritike je bil »Knez Igor« daleč najboljša predstava sezone. To je bilo takrat, ko je imela beograjska Opera odličan ansambel, zlasti za slovanski repertoar, na čelu z izrednim Miroslavom Čengalovičem.

Dirigenti pomembnejši od pevcev

Nepisan zakon je, da dobrih opernih predstav ni brez dobrih dirigentov. In kadar je rimska Opera imela sposobne voditelje, ki jim je uspelo pridobiti največje dirigente posameznih obdobij, so bile tudi predstave v rimski Operi velika glasbena doživetja.

Arturo Toscanini, Gino Marinuzzi, Tullio Serafin, Vittorio Gui, Victor De Sabata, Antonio Guarnieri, Gianandrea Gavazzeni, Carlo Maria Giulini, Claudio Abbado – to so samo nekatera imena, ki jim gre zasluža za velike predstave v rimski Operi. Tem je treba priložiti tudi tuje dirigente – Otta Klempererja, Felixa Weingartnerja, našega Matačića, Thomasa Shippersa, Zubina Mehto, Georgesa Pretreja.

Za zadnje bleščeče obdobje rimske Opere lahko velja obdobje, ko je bil umetniški direktor Massimo Bogianchino, ki je zdaj že več let intendant v Firencah, medtem ko je bil prej umetniški direktor v milanski Scali.

Rimska Opera, ki je ostala brez sposobnih voditeljev, pa tudi zaradi premajhnih subvencij, pogostnih stavk in še drugih težav, je bila zadnjih deset let spet v nezavidljivem položaju. Ker ni mogla najemati vrhunskih umetnikov, se je morala zadovoljiti s podpoprečnimi pevci, dirigenti brez izkušenj in skromnih možnosti.

Ob nedavnih stoletnici tega gledališča, ki je bilo nekoč ponos Rima in vse Italije, se je nekdo spomnil, da je treba rimski Operi vrniti nekdanji ugled. Na pomoč so poklicali Romana Vlada, po rodu Romuna, ki že od mladega živi v Rimu. Svoje izredne organizatorske sposobnosti je pokazal ob več priložnostih, ko je vodil razne glasbene institucije, med njimi tudi ugledni festival »Maggio musicale fiorentino«.

Vlad je sprejel ponudeni položaj intendant, čeprav se je zavedal, da ne bo preprosto v kratkem času napraviti čudež. A že prva njegova poteza je zbudila pozornost. Ob stoletnici je organiziral slavnosten koncert.

na katerem so nastopili številni najuglednejši pevci naših dni.

Neprekošljivi Renato Bruson

Zdajšnja sezona, ki jo je pripravila prejšnja uprava, se je začela v decembru z Verdijevo opero »I due Foscari«, v kateri je ustvaril veliko vlogo baritonist Renato Bruson, danes eden prvih baritonistov na svetu, medtem ko sta drugi dve večji vloge pela tenorist Carlo Bergonzi in sopranistka Maria Pazzini. Dirigiral je Daniel Oren, sedanjí vodilni dirigent rimske Opere, ki poleg tega dirigira tudi Puccinijevo opero »La fanciulla del West«; to uprizarajo prav zdaj ob sodelovanju sopranistke Olive Stapp, tenorista Giuseppea Giacominija in baritonista Gianpiera Mastromeija.

Pozneje v sezoni bo Oren pripravil tudi tretjo svojo operno uprizoritev, Masseneovo »Manon« z zelo dobro zasedbo. Peli bodo sopranistka Rajna Kabaiwanska, tenorist Alfredo Kraus in baritonist Lorenzo Saccomani. Na repertoarju so med drugimi tudi opere »Evgenij Onegin«, »così gimì tutte«, »Attila«, »Tristan in Izolda« kakor tudi številne baletne predstave.

Od druge polovice decembra do konca januarja je na programu dvanajst predstav z baletnim programom, sestavljenim iz šestih različnih baletnih del. Zanimivo je, da so zanje najeli kar štiri koreografe, med njimi tudi našo rojakinjo, Ljubo Dobrijević, ki že leta dela v tujini. Poleg nje so koreografi še Ben Stevenson, Isabella Glowacka, Erik Walter, Georges Balanchine in Paolo Bortoluzzi.

Dragan Lisac

(Ne)zakonit devizni trg

Izsiljevanje, imenovano »medsebojna podpora«

Trgovanje z izvozom omogoča zaslužek brez dela in truda

V skupščini SR Srbije so pred kratkim razpravljali o republiški samoupravni interesni skupnosti za ekonomske odnose s tujino. Delegati so jo namreč obtožili, da s sprejemanjem samoupravnih sporazumov o skupnem ustvarjanju deviz po ovinkih uvaja zloglasno »medsebojno podporo«. Srbski delegati pravijo, da gre v bistvu za ustvarjanje nezakonitega deviznega trga, za to, da posamezne organizacije bogatijo, ne da bi vložile veliko truda ali dela, ter konec koncev za ceneno žrtvovanje sistema.

Medtem ko se takšna nezakonita prodaja deviz nadaljuje, pa se kažejo tudi nekatera znamenja, da bo devizni trg le zaživel. Vendar je Ivan Stambolić, predsednik izvršnega sveta skupščine SR Srbije, v tradicionalnem novoletnem pogovoru z novinarji, akreditiranimi v skupščini te naše republike, podvomil o tem in dejal, da utegne biti vse skupaj le lepa obljuba.

Kaj pa pravijo o tem »medsebojnem podpiranju« v zveznem deviznem inšpektoratu? Inšpektorska kontrola je pokazala, da se je začelo izigravanje predpisov v zunanjetrgovinskem ali natančneje deviznem poslovanju, takrat ko je postal izvoz pogoj za uvoz. Tako je bil izvoz kar na lepem zelo zanimiv tudi za uvoznike. Ta »sprilavčnost« izvoza je na nezakonitem trgu izobiljkovala tudi cene za odstop tega – pogojja za izvoz.

Za takšne deformacije se je v praksi uveljavil izraz »medsebojna podpora«, čeprav ga ne poznamo ne v zakonskih in ne samoupravnih aktih. Inšpektorji so nam takole pojasnili bistvo tega odnosa: organizacija združena dela (ki dobi »medsebojno podporo«) odstopi – seveda ob ustreznem nadomestilu – ali bolje rečeno, prodaja svoj izvoz drugi organizaciji združene dela, za katero je ta izvoz temeljni pogoj za pridobitev pravice do uvoza. Pri tem se druga organizacija obveže, da bo za plačala določeno nadomestilo: bodisi v dinarjih bodisi v devizah.

Praktično pa gre za to, da se organizacija, ki odstopi svoj izvoz, strinja s tem, da ga druga organizacija lahko izkoristi in tako dokaže, da je izpolnila svoje obveznosti – torej lahko uvozi določeno blago. Uvoznik si je s tem pridobil pravico do uvoza. Odstop te pravice »blagoslovi« sis za ekonomske odnose s tujino; nikjer pa ne piše, da je za takšen odstop potrebno nadomestilo. Toda izvoznik pogosto odstopi izvoz in za nadomestilo prodaja tudi devize, ki jih je ustvaril z izvozom.

Inšpektorji opozarjajo, da so škodljive posledice odstopanja izvoza proti nadomestilu številne in da so v nasprotju s sprejetim sistemom povezovanja uvoza z izvozom, katerega namen je bil povečati izvoz in omejiti uvoz. V bistvu pa je učinek prav nasproten. Pojav, o katerem govorimo, poteka zunaj urejenega sistema za izboljšanje in spodbujanje izvoza, politike uvoza, tečaja dinarja in plačilno-bilancnih omejitev. Posamezna podjetja ustvarjajo silno veliko denarja, torej bogatijo, druga pa drago plačujejo svoje neznanje.

»Odstopanje« izvoza in deviz

Videti je kot bi šlo za dobro režirano gledališko igro. Vloge so včasih razdeljene tako, da imajo vlogo tistega, ki daje, oziroma ki prejema, tudi dve, tri ali celo štiri organizacije, in sicer: uporabnik, za katerega je blago uvoženo, registrirani uvoznik, proizvajalec ali lastnik blaga, za katerega izvažajo blago, in registrirani izvoznik. V precejšnjem delu gospodarstva se opravičujejo, češ da so takšna nadomestila izvozniku del splošnih ukrepov za spodbujanje izvoza; vendar pa k takšnemu njihovemu prepričanju in praksi gotovo prispevajo tudi pomanjkljivi zakoni in samoupravni akti. Včasih namreč prav določila posameznih samoupravnih sporazumov s svojimi formulacijami spodbujajo odstopanje izvoza in deviz, seveda proti nadomestilu.

»Zato tudi nastane dilema, ali je lahko udeleženec takšnih sporazumov odgovoren, saj je ravnal v skladu z določili samoupravnega sporazuma, ki pa so očitno v nasprotju s temeljnimi načeli deviznega sistema. Mi smo nadzorni organ in zato lahko ugotovimo, da so določila takšnih sporazumov protustavna in nezakonita.« pravijo v zveznem deviznem inšpektoratu.

Da pa gre za najblaje rečeno dvomljive pogodbe, dokazujejo tudi samoupravni sporazumi beograjskih gospodarstvenikov, v katerih je zapisano, da lahko tisti, ki imajo več deviz, kot jih potrebujejo, devize prodajo drugim, ki jih potrebujejo. Cena: kdo da več. Resda bi šla razlika med uradno ceno in ceno, doseženo na dražbi, v posebne sklade za spodbujanje izvoza, vendar pa je treba iskati »pravo stvar« in logiko v takšnem razmišljanju: »Zakaj ne bi sistem, ki ima devize, pomagal, da bi jih ustvaril še več, nato pa ta presežek spet prodajali za »debele denarce«?«

Ni nam treba torej dolgo razmišljati, da bi razumeli, da gre za navadno kupoprodajo, ki povzroča podražitev in nestabilnost na domačem trgu, čeprav se gospodarstveniki na moč trudijo, da bi vse te »posle« zavili v celofan samoupravnega sporazuma.

Inšpektorji opozarjajo, da imajo v časopisih in drugih sredstvih javnega obveščanja, pa tudi v gradivih nekaterih organov, za »medsebojno podporo« tudi nekatere druge nezakonite transakcije v deviznem in zunanjetrgovinskem poslovanju. Tako velja za »medsebojno podpiranje« tudi nakup in prodaja ter odstop deviz, čeprav je to že zdavnaj prepovedano v našem deviznem sistemu. To povzroča velike težave pri spoznavanju resničnih razsežnosti teh pojav, pa tudi pri ugotavljanju vzrokov zanje.

Zakon o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino prepoveduje, da bi jugoslovanski državljani kupovali, prodajali ali odstopali devize drug drugemu, pa tudi kupoprodajo in odstop deviz med našimi državljani in tujci. Za zakonodajalec je nakupovanje in prodajanje deviz, tudi če jugoslovanski državljani z devizami plača uvoz blaga ali storitev za potrebe drugega jugoslovanskega državljana (tako imenovani nakup in prodaja deviz s pomočjo blaga).

Kupoprodaja, skrita za samoupravnimi sporazumi

Pri odstopanju izvoza proti nadomestilu – za uvoznika to pomeni, da dobi pravico do uvoza – pa ne gre za odstop deviz. Kot smo že dejali, gre za odstop izvoza – bodisi da so blago že izvozili ali ga še bodo. Tisti, ki dobi nadomestilo, torej ne prodaja hkrati tudi deviz; teh pa ne dobi niti tisti, ki plača nadomestilo.

Trgovanje z izvozom, katerega namen je dobiti pravico do uvoza, omogoča tako eni kot drugi organizaciji ustvariti zaslužek brez truda in dela. Uvoznik zasluži z višjo ceno na domačem trgu, s katero povrne tudi stroške za nadomestilo pri »medsebojni podpori«.

Da bi se združevali z namenom uresničiti skupne cilje, bi morala ena organizacija odstopiti svoj izvoz drugi, ne da bi za to zahtevala kakršnokoli nadomestilo. V nasprotnem primeru gre le za zlorabo predpisov: pri tem izrabljajo samoupravne sporazume o združevanju deviz na nezakonit način, pravijo v zveznem deviznem inšpektoratu.

Kupoprodaja – odstopanje izvoza proti nadomestilu je praviloma skrito. Večina organizacij to skriva za izmišljenimi oblikami poslovnega sodelovanja oziroma združevanja deviz. Če samo ena organizacija združuje devize, druga pa dinarje, je povsem na dlani, da ne gre za združevanje deviz, temveč za nekaj povsem drugega. Vendar pa organizacije izrabljajo luknje v zakonu, ki natančneje ne določa pogojev za združevanje deviz, in podpisujejo samoupravne sporazume, ki so v bistvu poravnani za nakup in prodajo deviz, še zlasti za odstop izvoza proti nadomestilu. Da bi bila težava še večja, pa sisi za ekonomske odnose s tujino »sprejmejo« takšne papirje, jih celo »uskalajajo« ter tako izdajajo »vzume« za njihovo izvajanje.

V zveznem deviznem inšpektoratu so nam povedali, kako organizacije kršijo predpise pri zagotavljanju pravic do uvoza (dinarska in devizna »medsebojna podpora«), pri nakupu in prodaji ter odstopanju deviz in ne izpolnjujejo prevzetih uvoznih obveznosti.

Nezakonito zaslužili 74 milijonov

S primerom bomo pokazali, da je šlo za nezakonito podpiranje izvoza, s katerim bi si zagotovili pravico do uvoza – in sicer ne le z dinarsko, temveč tudi z devizno »medsebojno podporo«. Pri tem so kupci v tujini prek podjetij (gre predvsem za naša podjetja, ustanovljena v tujini) kupovali jugoslovansko blago, ki smo ga izvažali, po višji ceni od tržne, nato pa smo pri uvozu, ki ga pogojuje prejšnji izvoz, plačali še višjo ceno.

Izvoz: organizacija »Vočarcoop« iz Beograda prodala maline, višnje in drugo sadje podjetju »Combi« iz Münchna za 1.120.702 marki; »Combi« pa prodala to sadje kupcem v tujini za 872.581 mark. Razlika med cenama je nadomestilo, »medsebojna podpora«, za katero je povečana vrednost oziroma cena izvoznega posla na račun izvoznika, ki je dobil »medsebojno podporo«; razlika znaša 248.121 mark.

Uvoz: »Globrate« iz Münchna, podjetje ljubljanske »Emone«, dobavi rezervne dele beograjski organizaciji »Ikarus«, ta jih nato prodaja »Lasti« in organizaciji, ki skrbi za mestni promet v Beogradu, in sicer za 2.346.698 mark. Tujim dobaviteljem – proizvajalcem teh rezervnih delov (»Bosch«, »MTS« in drugi) je »Globrate« plačal 1.955.775 mark. Razlika med obema cenama je nadomestilo, za katero se je povečala vrednost oziroma cena uvoznega posla. Pri tem pa najprej »Globrate« nakaže »Combi« 248.121 mark kot nadomestilo za višjo ceno. »Globrate« pa kot posrednik obdrži 142.802 marki.

Torej, v prvem primeru, ali bolje rečeno v prvi fazi posla – pri izvozu, so s pomočjo devizne »medsebojne podpore« ustvarili za 248.121 mark večji devizni priliv; v drugi fazi – uvozu, ki je povezan s prejšnjim izvozom in »medsebojno podporo«, pa so imeli za 390.923 mark več deviznega priliva.

Z neresničnimi navedbami v zahtevkih in s prevzaro pristojnega organa so si ustvarili tudi protipravno premoženjsko korist, saj

foto Dragan Arrigler

niso bili upravičeni do izvozne dinarske stimulacije, ker so devize, ustvarjene z izvozom, takoj porabili za uvoz, ki pa ga pogojuje poprečni izvoz – poudarjajo v zveznem deviznem inšpektoratu.

Na dlani je torej, da so z zvišanjem cen uvoženega proizvoda za znesek, ki je višji od njegove tržne cene v tujini, v bistvu sklenili škodljivo pogodbo in tako kršili premoženjske interese celotne skupnosti. Takoj so torej v tujini ustvarili devizna sredstva, vendar nezakonito in zunaj nadzora naše države. In končno, s takšnimi posli se izvoz veča le na prvi pogled, toliko bolj, ker uvoz obremenjuje tekoči izvoz.

Takšnih primerov bi lahko našli še več. Po devalvaciji so, na primer, inšpektorji ugotovili, da si je od 16 organizacij, ki so jih kontrolirali, kar deset ustvarilo protipravno premoženjsko korist, tako da so prodajale devize po višjem tečaju od uradnega in z odstopanjem izvoza, ki pogojuje uvoz. Tako so »zaslužile« okrog 74 milijonov novih dinarjev. Pri tem nismo računali dinarske protivrednosti deviz, ki so jih

prodali po tečaju, višjem od uradnega – to je prav tako nezakonito.

In kaj zdaj? V zveznem deviznem inšpektoratu napovedujejo, da bodo tako kot do sedaj ukrepali proti vsem, ki sodelujejo pri tovrstnem nakupu in prodaji deviz in odstopanju izvoza proti nadomestilu. Vendar pa to ne bo zadostovalo. Ker pa devizni trg še ni urejen, bo »medsebojna podpora« še naprej neke vrste nezakonita »pomoč« uvoznemu gospodarstvu. Z devalvacijo smo si prizadevali okrečiti naš izvoz in umiriti podvajani uvoz. Vendar le za kratko. Na zavoju neurejenem deviznem trgu se je znova začelo drago preprodajanje deviz, ki ni nič drugega kot prelivanje tujeje zaslužke v lastne žepce. Se vedno je torej precej deviznega izsiljevanja in »medsebojne podpore«, skrite za samoupravnimi sporazumi o združevanju dela in sredstev.

Vse to pa se dogaja v času, ko se marsičesa nismo uredili in ko se zapiramo v različne meje ter tako ščitimo »svoj« trg.

Slobodan Đukić

Biologija in genetika (2)

Bakterijski interferon iz Biogena

Ker je spol vsakega bitja natančno opredeljen s posebnim genom, so to uganko skušali razložiti na razne načine, pa nobeden ni bil pravešen. Šele v zadnjem času je skupina raziskovalcev z modernimi prijemi genskega inženiringa razložila uganko: kvasovka ima pravzaprav tri spolne gene drugega ob drugem, kot tri besede na magnetnem traku. Na zunaj bo kvasovka kazala lastnosti srednjega od treh genov, kot da bi bil ta edini pod »čitalno glavo«, obrobna dva gena sta vsak nasprotnega spola in molče čakata v ozadju. Pri vsakem podvajanju pa kromozom zavzame srednjega od spolne trojice in ga nadomesti s kopijo enkrat levega in drugič desnega soseda. Prekršek je sicer navidez majhen, ker pa si spolna gena nista homologna in se razlikujeta predvsem po dolžini, gre torej za očitno primer nezakonitega trgovanja z dednino, ki ga je doslej narava skrbno skrivala pred radovednimi očmi. Dogajajo pa se še precej hujske reči.

Široka, pogosto pretirana uporaba antibiotikov v zadnjih 20 letih je priviedla do odporosti (rezistence) posameznih sevov bakterij za to zdravilo. Povsod so zato pospešeno iskali in uvajali nove antibiotike in vsi so bili sprva zelo uspešni. Že v nekaj letih pa je vsaka, še tako ostra sablja otropela, ker so se sevi bakterij, kot zakletko, spet naučili obrambe pred njimi. Izkazalo se je, da take rezistentne bakterije proizvajajo za vsak antibiotik poseben encim, ki le tega

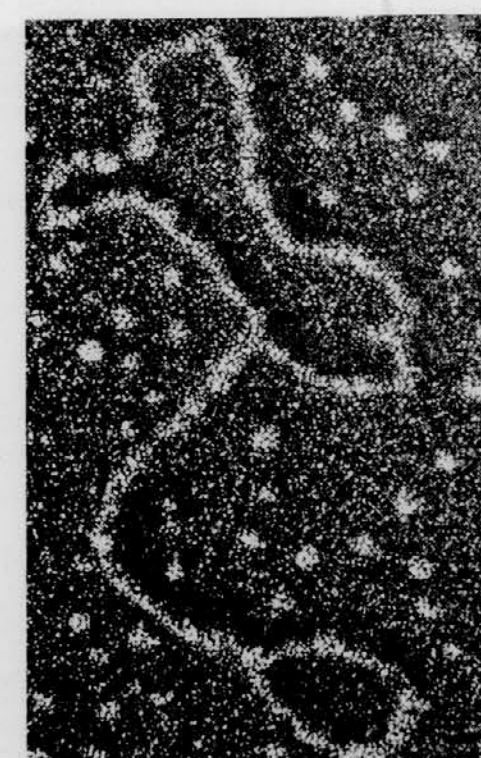
preprosto razkroji. Encim pa je seveda beljakovina in njena šifra mora biti zapisana v nekem novem genu, ki ga prej ni bilo. Še več, množili so se dokazi, da se bakterije lahko »naležejo« rezistence druga od druge in da si jo med seboj podajajo celo različne vrste. Ker je bil ta pojav popolnoma nov, hkrati pa še kako pomemben za zdravstvo, so ga genetiki po vsem svetu pričeli pospešeno preučevati. Postopoma je nastajala slika transpozonov, po naše kosov verige DNA, ki se znajo

samosvojno šeliti sem in tja. Transpozoni so doma največkrat v plazmidih, za katere pa že vemo, da se nagibajo k selitvam od enega gostitelja k drugemu, seveda strogo v krogu lastne družine.

Pot do odkritja teh in še nekaterih drugih potepuških kosov DNA bi bila predolga za podrobno opisovanje, lahko pa si ogledamo, kako je zgrajen takle transpozon, na primer T, ki brani bakterijo pred antibiotikom ampicilinom in ki je tako kot drugi njemu podobni raziskan zelo natančno. Za njegovo delovanje najpomembnejši del je gotovo gen za sintezo beta-laktamaze, ker prav ta encim antibiotik razkroji, tako da bakteriji ne more več škodovati. Z vidika genetskega inženiringa pa je zagotovo najvažnejša »inercialna sekvencia« nukleotidov (IS), kot so poimenovali mesta na koncu transpozona, kjer sta ločitev in ponovno združevanje verige razmeroma lahka.

Vsaka IS in torej tudi vsak transpozon ima na svojih koncih po dve zanimivi, kratki in enaki verigi DNA, ki sta križno simetrični, tako da ima sekvenco baz na enem koncu ene niti, svojo zrcalno sliko pa na drugem koncu druge niti. To so dokazali tako, da so celo DNA lestev plazmida razcepili podolgem in vsaka od obeh niti se je (zaradi kemične privlačnosti med komplementarnimi pari baz) zlepila ravnoma na mestu teh obrnjenih koncev transpozona in se spremenila v dvojno zanko. Takšna gradnja pa ni naključna. Razpozna jo encim transpozaza in ta izstriže transpozon iz plazmida natančno na koncu obeh njegovih zrcalnih krajev. Transpozon si seveda svoj encim preskrbi sam in ima šifro za njegovo sintezo zapisano spet v drugem genu svoje lastne verige. Da pa cela reč ne bi ušla z vajeti in se ne bi neprestano selila naokoli, ima transpozon še poseben gen, ki poskrbi za stikalo. Kot v drugih podobnih primerih je to beljakovinska veriga, ki prekrje selitveni gen. Če je obrnjena v eno smer, je gen dostopen prepisovanju v RNA in v ribonozom naprej v transpozazo, kadar pa je stikalo zasukano v nasprotno smer, prepisovalni encimi do gena ne morejo. Transpozon ima zdaj vse, kar potrebuje: natančno označene konce, delovni gen, škarje, ki ga izstrižejo, in še stikalo, ki to striženje in selitve kroti do razumne mere.

Poglejmo si še, kako poteka taka preseli-

Mejniki v lovu za transpozonom: Obročasto dvojno verigo DNA iz plazmida je Cohen razcepil podolgem in pri tem razgalil končne sekvence transpozona. Zaradi njihove križno-simetrične komplementarnosti se je vsak od razcepljenih polovic obročev zlepil sam s seboj prav na tem mestu in nova tvorba je dala s četrtilijonsko povečavo sliko značilne dvojne zanke.

tev. Takoj povejmo, da je največkrat zvezana s podvojitvijo transpozona. Transpozaza torej prereže verige domače in tuje DNA na štirih mestih, vendar vselej stopničasto: eno nit pred transpozonom in drugo za njim. Podobno ta encim prereže tudi vsako od obeh niti gostiteljeve verige na mestih, ki so si 3, 5, 9 ali 11 členov narazen, vmes pa razcepi verigo podolgem, tako da se oba konca razkleneta. Veriga transpozona se ob koncih vlepi v gostiteljevo vrzel in encimi dopolnijo najprej manjkajoče pare gostiteljeve verige, nato razcepijo podolgem še transpozon in obe njegovi polovici dopolnijo v dva nova transpozona.

Med tem procesom se lahko transpozon povprek prekine in nazaj spoji zasukan; od tega je odvisno, ali bo rezultat celotnega dela ena sama skupna veriga ali pa bo plazmid ostal spročen.

Opisali smo le najenostavnejši transpozon. Taki begavi kosi DNA lahko nosijo s seboj najrazličnejše gene, na primer za odporost proti več antibiotikom hkrati. Ker so transpozoni navadno doma v bakterijskih plazmidih, se lahko selijo že z njimi vred. Transpozoni se lahko precepijo v dednino bakterije in postanejo tako njena trajna last, lahko pa se vlepijo tudi v DNA virusa, ki je bakterijo napadel, in se nato selijo z njim vred kot holha na psu. Njihova vloga pa je precej večja, kot se zdi na prvi pogled. Gotovo so prav transpozoni krivi, da so se, na primer, bolezenske bakterije »nalezele« odporosti proti antibiotikom od drugih bakterij, ki so že po naravi nanje neodbitljive. Zaradi svoje nemirne narave radi preurejajo gostiteljevo DNA in tako pripomorejo k biološkim variacijam znotraj njegove vrste. V luči evolucije pa so najbrž ravno transpozoni tisti, ki znajo silno počasno Darwinovo uro mutacij in naravne selekcije skokovito poriniti naprej s precepitvijo neke dedne lastnosti iz ene vrste na drugo. Morda so povezani celo s celično diferenciacijo. Ker znajo preurejati dednino, so morda krivi tudi za to, da celica visokospecializiranega tkiva uporablja iz svojega ogromnega dednega besednjaka le tiste besede, ki služijo namenom, za katere je bila izbrana.

Odkritja o selitvi genov so, razumljivo, vznemirila tudi domišljivo raziskovalcev samih. In ob sendvičih v odmoru nekega simpozija biologov na univerzi v Stanfordu se je porodila misel o umetnem presajanju dednine. Iz naključnega klepeta med Stanleyem Cohenom in Herbertom Boyerjem je zraslo skupno delo in leta 1973 sta sporočila, da jima je uspelo precepiti iz ene izmed salmonel gen za odporost proti streptomicinu na Escherichio coli, bakterijo, ki sodi med najbolj priljubljene »pokusne zajčke« molekularnih biologov. Tako je bila rojena tehnika rekombinantne DNA ali po domače genskega inženiringa.

Gledan takole od daleč je postal genski inženiring še kar preprosta reč. Ti moderni čarodeji vzamejo iz bakterij plazmide, iz

živalskih ali človeških celic pa dednino z iskanimi lastnostmi. Obojni verig se lotijo z istim encimom, ki bo DNA verige razklenil na mestih z enakimi ali vsaj zelo podobnimi sekvencami. Plazmid bo obroč razprl in v nastalo vrzel bodo vlepli – spet z novim encimom – gen, ki ga želijo presaditi. Zdjaj ga lahko vtnaknejo nazaj v bakterijo, kjer bo vcepljeni gen pričel delovati. Vse skupaj je videti res zelo preprosto, menda pa tudi v resnici strokovnjakom ne predstavlja več posebnih težav. Navadno izberejo nekoliko drugačno pot. Če bi razrezali vso dednino vključevalce celice, bi dobili mešanico vključenih molekulskih genov, zraven pa še množico izključenih, ki jih ni niti kemično, še manj pa pod mikroskopsko mogoče ločiti od tistih, ki naj bi služili namenu. Genetiki zato iz dajalčevih celic raje osamijo RNA, ki nosijo le prepis vključenih genov. Če gre, denimo, za celico neke endokrine žleze, se bo večina njene RNA nanašala na sintezo hormona, ki ga je žleza dolžna proizvajati. Molekularni biologi zdaj – seveda spet z encimi – proces obrnejo in si iz RNA izpišejo nazaj izvorno DNA, in to samo tisti njen gen, ki nosi iskani zapis. Tako imajo opraviti samo z enim genom, ne pa z nepregledno mešanico neznanih kosov dednine.

Senzacija leta

Prav na ta način je uspelo leta 1978, pet let po Cohen-Boyerjevem pionirskem poročilu, vcepliti coli bakterijam gen za *inzulin* in za *rastni hormon*, ki so v novih gostiteljskih tujih živalih in obljubili proizvajati v retortah dragoceno blago za čedalje bolj lačni farmacevtski trg.

Ti hormoni pa niti med molekularnimi biologi, še manj pa seveda med širokim občinstvom, niso sprožili takšnega plazu pozornosti, kot je zasul Charlesa Weissmanna, ko je januarja 1980 oznanil tisku, da je njegovi skupini v Biogenu s to tehniko uspelo proizvesti bakterijski interferon.

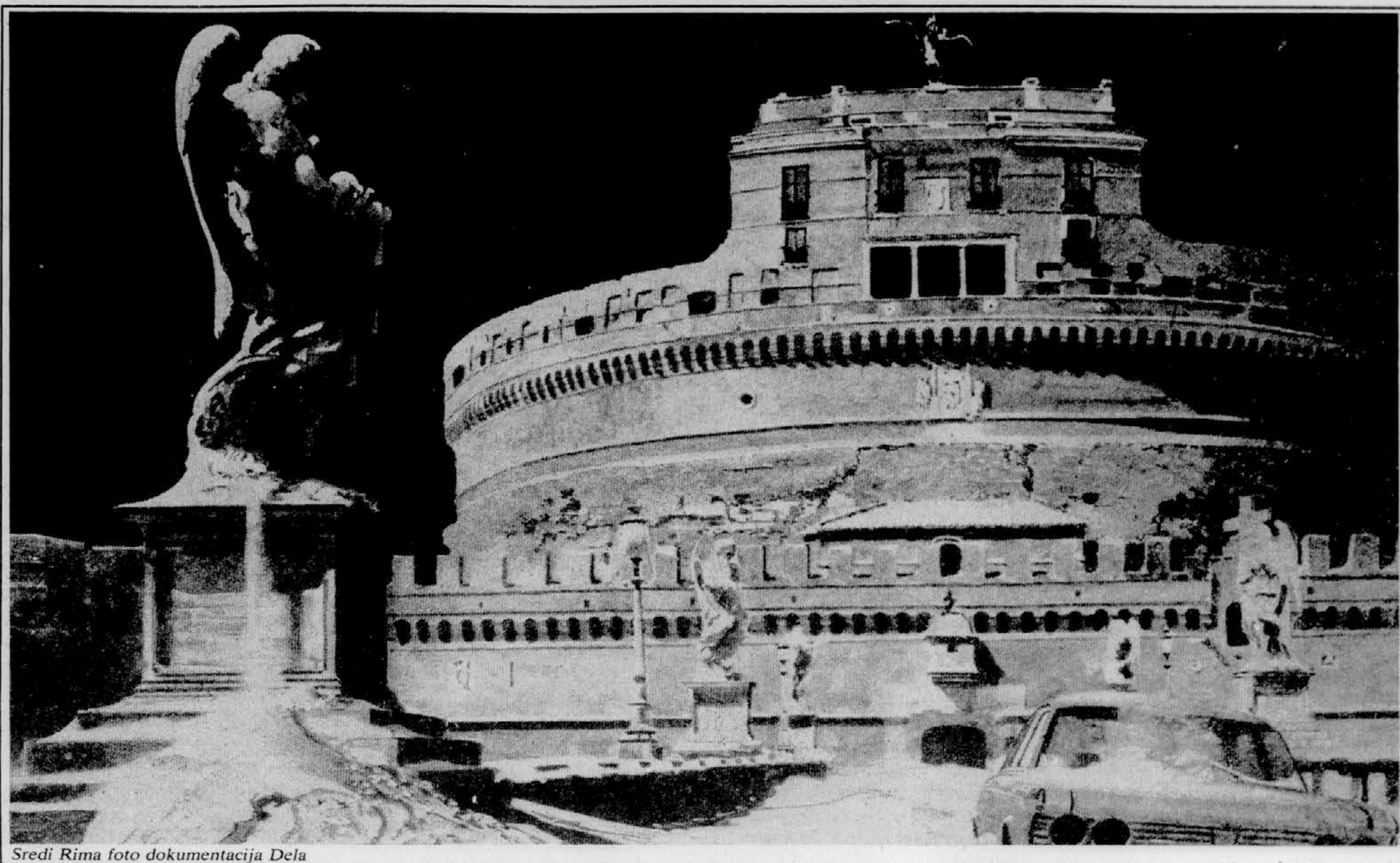
Javnost so predvsem očarala obvestila, s katerimi so jim ob tej priložnosti postregli. Interferon je obrambna beljakovina. Kadarkoli virus napade telo, prično levkociti, pa tudi druge prizadete celice, izločati interferon. Vsaka sicer le po nekaj molekul, kar pa je kljub temu dovolj za uspešno obrambo telesa. Gre torej za izredno učin-

Rimski mozaik

Od Alberta Moravie do postaje Termini

Vsaka stvar ima svojo barvo in sleherna barva dobi dodatno barvo

Po rimski novinarski konferenci mi je ostalo še dovolj časa, zato sem želel obiskati največjega sodobnega italijanskega pisatelja Alberta Moravio. Na Lungotevere della Vittoria, tam, kjer obala Tibere privzema ime zmage, sem pozvonil v vogalni hiši številka 1 in odpret mi je prišel kar sam Alberto Moravia, za katerega mi je sicer tajnica v zvezi italijanskega tiska, potem ko je ugotovila, da gospod Pincherle, kot je civilno ime Moravie, nima javno objavljene telefonske številke, rekla, da nima rada takih slavnih osebnosti, ampak da raje prebira kakega Tomizzo ali Biagia.

Sredi Rima foto dokumentacija Dela

Moravia, se bolj suhljat in nervozen, kot je bil pred leti, se me je kljub odmaknjenosti in preteku časa spomnil ob obisku pred leti. Šepajoč na eno nogo in ob živčnem lajanju svojega lovskega psa, me je pisatelj popeljal v sprejemnico z umetniškimi freskami po stenah in zabrudal, češ da ima danes že neke dogovorjene sestanke. »Naploš pa mi je dopoldanski čas najbolj dragocen za pisanje. Popoldan sem za pisanje že izčrpan.« Vprašal sem ga, kaj zdaj piše. »Nov roman s sodobno temo, ki bo najbrž tudi za vas Jugoslovane še posebej zanimiv, saj obravnavam čas leta 1934, to je obdobje nastopajočega nacizma.« Ko sem ga pobaral, če bi glede na to, da je italijanski PEN že vrsto let mrtvouden zaradi nedejavnega predsedovanja salonske gospe Belloncijeve, morda sam pripravljen vzeti organizacijo v roke, je to odločno odklonil, češ: »V PEN sem bil aktiven do leta 1965, ko sem bil predsednik, zdaj pa ne delam več in tudi poslej odklanjam to in vsakršno drugo funkcijo, ki bi me odvracala od literarnega dela. Iz istega razloga sem tudi odklonil ponudbo komunistične partije Italije, da bi postal senator.« Kljub temu pa mi je rekel, da naj mu kar pišem v zvezi z letošnjim majskim pisateljskim srečanjem na Bledu. Čeprav ima baje v maju namen potovati tudi v Ameriko, bi se vabil k nam morda odzval. Tema blejske okrogle mize – Vprašanje zunanjih in notranjih zavor pri pisateljskem ustvarjanju – se mu namreč zdi kar zanimiva. »Dejansko se kljub razlikam v pogojih v marsičem prepletamo,« je menil Moravia.

— Madžarski! V njej je zdaj madžarski kulturni inštitut v Rimu.

Angelski grad pred nosom ob Tiberi mi je ostal prepleteni spomenik naše civilizacije, je tudi nasploh, saj ga je leta 130 pozidal sebi za posmrtni mavzolej rimski cesar Hadrijan, filozof, ki pa je s preseljevanjem Židov v Jeruzalem že pred več kot 1800 leti zapletel palestinski problem; pozneje so seveda tudi Hadrijanov Angelski grad krščanski knezi spremenili v zloglasne ječe, v katerih je bil zaprt tudi še danes živi operni junak, upornik Cavaradossi iz Tosce. »Tu pa stražijo Giulia Andreotti,« so italijanski novinarski kolegi iz palače, kjer smo imeli zasedanje, pokazali na sosednjo stavbo na Corso Vittorio Emanuele, kjer so stali policaji z brzostrelkami in bedeli nad varnostjo moža sprave, zgodovinskega kompromisa, politika za vse priloznosti, ki je trdil, da so mu oni na levi ali na desni zgolj geografski pojem.

V naši ulici Giulia, po kateri sem se nekajkrat sprehodil gor in dol, ker je pač v dežju brez dežnika najboljše pohajkovati blizu strehe, sem stopil tudi v eno izmed mnogih zasebnih galerij – v galerijo Margherita, v kateri sem spoznal razstavo petih sodobnih italijanskih avtorjev s slikami, ki so pomenile spet nedvomno vrnitev k poetičnemu realizmu, zlasti se v čudovitih, psihološko obrvanih krajinah Georgia Scalca. Vprašal sem za ceno njegovih pokrajn: »Okrog dva milijona lir. Motivi so bili po večini iz Furlanije-Julijske krajine. Med katalogi prejšnjih razstav pa sem našel tudi dokument o nedavnem prikazu pokojnega velikega slovensko-italijanskega slikarja iz Gradiške Lojzeta Spacapana.

Onstran mostu čez Tiberio sem v kioskih naletel na kričečo reklamo za novo množično publikacijo v nadaljevanjih z bogatimi

ilustracijami »Zgodovina fašizma« v predstavitvi znanega angleškega publicista in zgodovinarja Denisa Mack Smitha in v redakciji italijanskega avtorja Arriga Petacca. Kupil sem si za 1200 lir prvi snopč tega zgodovinskega romana, po obliki skoraj v slogu stripa ali »Strahu s Sokolskega gradu«, ki bo po več kot tridesetih letih v 72 nadaljevanjih odkrival sodobnim italijanskim generacijam zgodbo o fašizmu, »natančno in objektivno obnovitev fašističnega obdobja, z vsi možno jasnostjo in nepristranstvo.« D. M. Smith, ki se je za to publikacijo v založbi Armando Curcio pustil natisniti tudi na velikih lepkih, je strokovnjak za sodobno zgodovino v Oxfordu; posebej se je posvetil italijanskim študijem in pred leti doživel veliko popularnost s svojo »Zgodovino sto let italijanskega življenja z vidika pisanja časopisa Corriere della Sera«. Arrigo Petacco pa je doslej med drugim objavil zlasti knjigo o drugi svetovni vojni ter nanizal vrsto osebnih razgovorov z vojskovođji, kot so bili Žukov, Aleksander ali Montgomery. Že v tem prvem snopču sem se lahko znova soočil s patetičnim Mussolinijevim poziranjem od prvih dni fašizma dalje, pa tudi z ugotovitvijo, da mladi Benito kot otrok tja do tretjega leta sploh ni spregovoril, zaradi česar je moral zdravnik mater ohrabriti, češ: Govoril bo še preveč! Pietro Nenni, socialistični voditelj, čigar mnenje so prav tako ponatisnili v zvezi z njegovimi vtisi o pohodu na Rim leta 1922. Nenni je v knjigi z leta 1965 poudaril predvsem absolutni etatizem in samodrštvo fašizma od prvega trenutka dalje in med drugim prabil: »Od danes ima vsaka italijanska provinca svojega Mussolinija in vsaka vsaj svojega poglavarja... Italijanska dežela je padla v roke muham tisočih pustolovcev...« Kljub temu pa so v zdaj objavljani prvem snopču, poglavju o Mussolinijevih mladosti, dali naslov »Rojstvo revolucionarja«. Značilni so tudi ponatisnjeni komentarji iz tujega tiska v zvezi s krat-

nim Mussolinijevim nastopom. »Mussolini ni prvi in ne bo zadnji politik, ki poziva svoje somišljenike, da izberejo med parlamentarno zmago in vstajo. Sicer pa je fašizem stvar od večeraj. Rodil se je kot neizogibna reakcija na boljševizem...« je komentiral angleški Daily Telegraph. Ame-

»Settecento! Settecento!« Tako mi je dvakrat odgovoril umetniški konzervator, ko sem ga vprašal, koliko stane slika in iz katerega obdobja je. Menil je, da je iz dobe 1700 in da stane 700.000 lir. »Po končanem konzervatorskem posegu pa bo približno en milijon!« Bil je to v eni izmed umetniških delavnih v ozki uličici »Stare vlade« blizu romantičnega trga Navona, kjer so sicer revolucionarni letaki zahtevali »novo vlado«, medtem ko je bila vrsta političnih letakov KPI prilepljena na vogalih prav zraven prometnih puščic »Enosmerna«.

riški Herald Tribune pa je med drugim ugotovil: »Kljub vsemu pa ni dovolj biti samo zoper nekaj. Treba je tudi biti za nekaj. Prav to loči političnega voditelja od enostavnega agitatorja. Videli bomo v prihodnosti, če je fašizem vendar nekaj in če je, za kaj gre...« Belgijski veleposlanik pri Sveti stolici baron Beyens pa je v svoji knjigi spominov odkril tudi svoj vtis o tem,

kako so Mussolinijev nastop sprejeli v Vatikanu: »Priganjanje, s katerim je diktator pristal na to, da spet obesimo križe v šoli in da za dijake znova vzpostavijo obvezno praznovanje svetega Petra, svetega Jožefa in brezmadežnega spočetja, je Vatikanu godilo...«

V sosednji vatikanski knjigarni na cesti Conzilazione, na cesti sprave, sta mi padli v oči dve publikaciji – obe iz torinske založbe Marietti. Prva je bila za ceno 25.000 lir debela študijska knjiga, zbornik Sodobna teologija z zelo širokosrčnim razponom stališč vsakovrstnih katoliških teologov tja do oporečnikov, kot je Švicar Hans Küng, ali vzhodnjakov, kakršni je Evdokimov. Druga knjiga pa je bila za 8.000 lir privlačna barvna slikanica slikarke Milli Vali »Evangelij po apostolu Lukiji«, kajti tekst je bil dejansko evangelij po Luku. Šlo pa je v bistvu za strip, v katerem je bil Kristus prikazan skoraj kot zlatolasa čebelica Maja in kjer je otroško saljivi prikaz zadnje večerje, če bi ga naslikali pred leti, gotovo obsodili kot norčevanje iz svetih stvari.

Ko sem odhajal prek prostranega trga, s katerega je kupola sv. Petra toliko lepša, čim bolj od daleč jo gledaš, kajti od blizu je sploh ne vidiš, mi je spretno nastavlil mreže prodajalec časopisov z vatikanskim glasilom L'Osservatore Romano. »Tudi angleška, francoska in poljska izdaja!« je tržno izkliceval. »Poljska?« – sem pristopil in mu takoj plačal 500 lir v želji, da bi odkril morda kake aktualne papeževe poglede v zvezi s poljskimi dogodki. »Apostolski rimski obraz«, se mi je prilizno priklonil zaradi tega, ker sem govoril v italijanski, prodajalec, s čimer sem bil kar polsakan, a samo dotlej, ko sem pozneje ugotovil, da mi je ta neapostolski rimski obraz spretno prodal staro številko časopisa od oktobra lani.

V palači Braschi sem se ustavil pred vitrinami z razstavo »Angleški pesniki in Italija«. Kako je Keats oboževal Dantejev »Pekel«, kako je Byron, na sliki oblečen celo v albansko narodno nošo, povzdigoval antični Rim nad papeškim, kako je Shelley našel pot v Carduccijeve ode in D'Annunzijeve Elegije!

Vsaka stvar ima svojo barvo in sleherna barva dobi svojo dodatno barvo ob drugi barvi!

»Settecento! Settecento!« Tako mi je dvakrat odgovoril umetniški konzervator, ko sem ga vprašal, koliko stane slika in iz katerega obdobja je. Menil je, da je iz dobe 1700 in da stane 700.000 lir. »Po končanem konzervatorskem posegu pa bo približno en milijon!« Bil je to v eni izmed umetniških delavnih v ozki uličici »Stare vlade« blizu romantičnega trga Navona, kjer so sicer revolucionarni letaki zahtevali »novo vlado«, medtem ko je bila vrsta političnih letakov KPI prilepljena na vogalih prav zraven prometnih puščic »Enosmerna«. Še en lepak mi je padel v oči: razpisoval je visoko nagrado za tistega, ki pomaga pri odkritju in aretaciji Giana Giudia, »starega 24 let, kostonjevih las, srednje postave, zasledovanega zaradi umora...« Kamniti tritoni v Berninijevih vodnjakih so skozi zavite školjke menehno bruhali curke vode, tako da me je od pršenja njihovih kapljic skoraj zabeležilo. Nepovratno so se zjedali v ozke reže kamnitih tal na trgu pisani karnevalski raztrošeni konfeti.

Na trgu pred železniško postajo Termini je antični žid segal vse do betonske nove moderne stavbe, pred katero je komaj še našla prostor za svojo rast majhna stisnjena palma. Vsakdo in vse ima svojo postajo Termini. A za zelene palme še vedno ostaja pred prostora.

Bogdan Pogačnik

Peggy Guggenheim: Spomini (1)

Sredi umetnosti tega stoletja

Ko naposled ni bilo več nobenega dvoma, da sva se z Garmanom za vselej razšla, sem se spocetka zaman ozirala po kaki zaposlitvi, ki bi me lahko zadovoljila; zakaj teh petnajst let gospodinjstva ni ravno spodbujalo moje samozavesti. Peggy Waldman je pomagala razrešiti moj problem. Preudarjali sva, ali ne bi poskusila s kako založbo ali umetniško galerijo v Londonu. Misel na založbo sem nemudoma zavrla, ker sem si predstavljala, da bi bilo podjetje veliko predrago.

Takrat si še v sanjah nisem mogla zamišljati, koliko dolarjev bom nekoč vtaknila v umetnost.

Pri mojih prvih galerijskih korakih mi je pomagal Emilyn prijatelj. Imenoval se je Humphrey Jennings; bil je mlad nadrealistični slikar, star kakih trideset let, in prav dinamična osebnost. Razen s slikarstvom se je hkrati ukvarjal tudi s fotografijo, filmom in pesništvom. Idej mu zares ni manjkalo; žal pa se je drobil in ničesar ni spjel do konca. Imel je genialno žilico in bil videti kot Disneyev raček. Najino sodelovanje se je začelo z iskanjem primernih prostorov za

galerijo. Bila sem še nekoliko neodločena, ker sem mislila na bližajočo se materino smrt, vedela sem, da do takrat ne bom zmogla ničesar novega začeti. Sklenila sem prebiti njen poslednji božič pri njej v New Yorku, tako da misel na galerijo za zdaj ni dobila konkretne oblike. Nekaj konce tedna me je Humphrey obiskal na deželi v Yew Tree Cottage, kjer sem stanovala. Moja prijateljica Emily je bila prav tedaj pri meni in, ker je z njim ravno končala, mi ga je prepustila kot stvar, ki je ne potrebuje. Z ustreznimi občutki sem šla v njegovo sobo in ga »prevzela«. Humphrey je imel nenavadne predstave o tem, kaj je v življenju

Peggy Guggenheim: ob 80-letnici

ugodno. Njegov sen je bil prebiti konec tedna v kakem milijonarskem jadrlnem klubu. Žal mu te želje nisem mogla izpolniti, zakaj mojemu normalnemu okusu se je upirala misel na takšno zapravljjanje časa. Navkljub temu je pripotoval za menoj, ko sem se odpeljala k materi v Pariz. Ko je prišel, sem pustila mater v hotelu Crillon in si vzela sobo v nekem majhnem hotelu na levi strani Seine.

Humphrey je bil čudno zaljubljen v svoje suhljato telo. Zmeraj znova je poskakoval po postelji in klical: »Poglej me! Kakšen se ti zdim? Ali nisem lep?« Sploh me ni

mikalo, da bi konec tedna preživela z njim v poselji, zato sem ga čim pogosteje zbežala iz hotela in sva šla na svetovno razstavo.

Humphrey bi se rad seznanil z Marcelom Duchampom (francosko-ameriškim slikarjem, vodilnim mojstrom dadaizma, ki je vplival tudi na nadrealiste – ko je sam nehal slikati, se je ukvarjal le še s teorijo umetnosti). Tako sem ga vzela s seboj in sva šla k Duchampu. Drugače pa me je Humphrey vodil v malo nadrealistično galerijo »Gravida« in me predstavil Andréju Bretonu, ki je v svoji galeriji kot lev v kletki tekal gor in dol.

»Bilo ji je 14 let, ko je šel njen oče s »Titanicom« na dno oceana, in je podovala svoj milijon dolarjev. Pri 23. se je zasilila brezdelnega newyorškega življenja, obesila študij na klin in ni marala biti več devica. Sklenila je vse to radikalno spreminiti; odpravila se je na potovanje po Evropi – in ostala prvih 20 let. Tu je imela magičen vpliv na vse veličine, ki so se v Parizu in Evropi ukvarjale z umetnostjo – in njo so te veličine magično pritegovale. Bila je središčče razpašnih zabav in se zavzemala za Arpa in Brancusija, nihče manjši kot Paul Klee jo je portretiral. Spustila se je v viharne razmerja z Laurencem Vailom (dva otroka), Maxom Ernstom (dadaističen zakon) in Samuelom Beckettom (drama). Pospeševala je nadrealiste, dokler ni skoraj obubožala in razvila svojega »zloglasnega postrani pogleda« za enkratne umetnine – pri čemer jo je podpiral Marcel Duchamp s svojim »nakupovalnim seznamom«. Ob začetku druge svetovne vojne je imela skupa svojo prvo veliko zbirko, ki jo je pravčasno in pustolovsko rešila v Ameriko. Vendar je bila več kot samo obsedena

Ko je Humphrey prišel za dvodnevni konec tedna v Pariz, zaradi njega nisem marala pustiti svoje sobe v Crillonu. Dobbie je bila pri meni, in lahko sem se zgovorila nanjo. Še enega konca tedna s Humphreyem v postelji preprosto ne bi prenesla. Vendar pa sva skupaj obiskala Yvesa Tanguya (francoskega nadrealista) in ga vprašala, če bi smela razstaviti njegove slike v Londonu. Med te obiskom je imel Humphrey drzne ideje, kako razstaviti slike. S Tanguyem sva mu komaj sledila, toda Tanguy je ostal vžuden in zdelo se je, da se z vsem strinja. Gotovo si je mislil svoje.

Humphreyu nisem mogla več zamočati,

nakupovalka umetnin, ovita v koprene skandalov. V začetku 40. let je postala aktivna sooblikovalka enega najbolj vzemirljivih obdobij moderne zgodovine umetnosti. S svojim bistrim očesom, solanim pri evropskih umetniških tokovih, je odkrila začetke revolucionarnega abstraktnega ekspresionizma, ustanovila v New Yorku galerijo »Umetnost tega stoletja« in bila mecena in muza tako slovitih likarjev, kot so Pollock, Motherwell, Hofmann, de Kooning, Rothka. Ko je to gibanje doseglo svoj vrhunec, se je obrnila že k novim tokovom. Šla je v Italijo, si v sanjskem beneškem palazu uredila muzej, pospeševala beneški biennale in odkrivala nove slikarje: Marinija, Santomaso, Fontana...

Kot častna meščanka Benetk in dekorirana s številnimi počastitvami, je tu v decembru 1979 umrla. Njeni spomini, iz katerih bomo objavili nekaj osrednjih poglavij, so brezobzirno odkriti, duhoviti pogledi nazaj na dolgo, razgibano življenje »nemogoče« ženske, ki bi ga bilo preveč za deset »normalnih« žensk.

da je najino ljubimkanje končano in da bova poslej lahko samo še dobra prijatelja.

Zgovorila sem se na Garmana in trdila, da se moja ljubezen do njega še ni ohladila. Stala sva ravno na mostu čez Seino, ko sem to rekla Humphreyu, in začel se je jokati. Najbrž je upal, da bo lahko z menoj živel čudovito razkošno življenje, sestavljeno zgolj iz slasti in nadrealizma. Hudo je bilo, ko sem mu morala vzeti to iluzijo. Ko pa je bilo naposled vse prestano in so se najine razmere razčistile, sva preživela skupaj še pravi zavaben čas med svetovno razstavo, kjer sem si lahko prvič natančneje ogledala moderno umetnost.

Humphrey se je poslovil in prišel je Garman, da bi se pogovorila zastran razpore. Vse skupaj je bilo strašno zapleteno zaradi otrok, zaradi hiše na podeželju in zaradi londonskega stanovanja. Nikamor nisva prišla, ker sem v Garmanovo preseljenje vzela sbo z dvema posteljama in se večino časa zabavala z njim v postelji. Prosila sem Garmana, naj z dokončno ločitvijo počaka do otvoritve moje galerije; on pa je vztrajal pri svojem sklepu in hotel stvar opraviti do svoje vrnitve v London. Tako je prišlo, da sem neko popoldne z obokanim obrazom begala po svetovni razstavi; vendar ni nič pomagalo.

Med svetovno razstavo sta prišla tudi moja otroka iz Mégève, in vsi skupaj smo stanovali pri moji materi v Crillonu. Bil so poslednji dnevi, ki smo jih prebili z njo; zakaj že v novembru je umrla v New Yorku.

Ko sem se iz Pariza vrnila v Anglijo, sem vzela otroka s seboj. Tam sem potem z Garmanom vse uredila po ekonomskih vidikih. On je prevzel stanovanje v Hamp-

Iz tujega tiska

Osvobojeno ozemlje pod salvadorskim ognjenikom

Haigh napoveduje »novo« politiko v osrednji Ameriki

Ameriški zunanji minister general Haigh se je 3. februarja sestal z zunanjimi ministri sedmih latinskoameriških držav na sedežu Organizacije ameriških držav (OAD) v Washingtonu. Organizacija se je sestala, da bi proučila posledice konflikta med Ekvadorjem in Perujem. Ker sta se medtem državi sporazumeli za ustavitev sovražnosti, se je Haigh pogovarjal predvsem o položaju v Salvadoru. Po informacijah iz diplomatskih krogov je Haigh svojemu venezuelskemu kolegu Joseju Albertu Zembranu izjavil, da je ameriška vlada nesporno ugotovila, da je v mali srednjeameriški republiki (Salvador) »množična kubanska intervencija«, ki da je včasih »opravljena s posredništvom Nikaragve«.

Salvadorski vsakdan (foto UPI)

Diplomatski krogi, ki so posredovali to informacijo, menijo, da utegne Haighova izjava pomeniti, da bo Washington na nov način reagiral na krizo v osrednji Ameriki, posebej se, ker je bil dan pred njegovo izjavo odpoklican iz San Salvadorja ameriški veleposlanik Robert White. Iz Washingtona so takoj poslali v San Salvador provizoričnega veleposlanika Frederica Chapina, ki ga je bil predsednik Carter imenoval za podsekretarja za medameriške odnose. V San Salvadorju pa so 3. februarja eksplodirale bombe, ki so delno porušile zgradbo prosvetnega ministrstva. Kakšen pa je položaj na osvobojenem ozemlju, ki ga nadzirajo revolucionarne čete?

Osvobojeno ozemlje Chinchontepec

Osvobojeno ozemlje zajema obdelovalno zemljo okrog ognjenika. Skupaj pridelujejo koruzo, riž in fižol, kolektivno delijo pridelek med nekaj tisoč ljudi, ki tu žive. Kmet Sebastian, ki je nekakšen ljudski odbornik na enem od področij osvobojenega ozemlja, pravi: »Vsak dan se dogovorimo, kaj je treba opraviti, in o tem, kako bomo razdelili delo. Bori na včasih varujejo, toda največkrat se moramo zaneesti na svoje oči in noge. Vojska ne prihaja sem, pač pa vdirajo na to območje oborožene skupine polvojaških organizacij.« Potem nas je Sebastian zapustil; odšel je nadzorovat karavano mul, natovrjenih s koruzo, ki jo je ščitil oddelek borcev, oborožen z najraznovrstnejšim orožjem: od brzostrelke do frače.

»Ali v tvoji deželi priletela letala in bombardirajo polja? Ali v tvoji deželi nacionalna garda vdira v hiše in ubija ljudi?« Fantiča sta bila stara kakih deset let. Sinova kmečkoga delavca, rojena na pobočju ognjenika San Vincente ali Chinchontepec, če uporabimo indijansko ime. Rada bi zvedela, kako se vrtil svet zunaj njunega, dvakrat zaprtega prostora. Njun prostor je zaprt, ker živi podedelje v drugem obdobju kot mesta; zaprt tudi zato, ker je pobočje ognjenika, ki se vzpenja 2.200 metrov visoko, postalo trdnjava osvobojenega ozemlja.

Ura je 19. Smo ob vznožju gore, pred cerkvijo iz blata in prekrito s staro pločevino; v njej je sedaj bolnišnica. Nekaj ranjenec sedi zunaj, poslušajo radio in kadi redke cigarete. Večerja je skromna: pol menažerke koruze in rdečega fižola. Oddelek gverilcev se odpravlja na patrolo. Nekateri imajo električne baterije, a jih prizigajo le izmehično, da bi varčevali z njimi.

Druga skupina prinese na nosilih ranjenca. Ranjen je bil 11. januarja pri napadu na

steadu, podarila sem mu tudi pohištvo, jaz pa sem od njega najela Yew Tree Cottage. Ker je ves svoj prosti čas posvetil komunistični partiji, mu je najemina kar prav prišla. Bilo mi je čisto prav, da je (svojo hčerko) Debbie še naprej pošiljal za konec tedna k meni, da je bila lahko skupaj z (mojo hčerko) Pegeen. Zal se je zdaj vmešala Debbijina mati in ugovarjala. Položaj je bil zaradi tega tolikanj zapleten, da me je živo spominjal na mojo ločitev od (prvega moža) Laurencea Vaila. Slednjič je ostalo pri tem, da je Debbie lahko prihajala k nam na obisk vsak tretji konec tedna.

Humphreya je kmalu minilo zanimanje za najino sodelovanje, ker je imel v glavi preveč drugi reči. Pa tudi brez njegove pomoči sem kmalu našla primerne prostore za galerijo. Bili so v visokem pritličju imenitne stavbe v Cork Streetu. Za tajnico sem si vzela nekdanjo sosedo Wyn Henderson. Bila je izredno sposobna in dala same samske opremitve prostore, medtem ko sem sama spet odpotovala v Pariz, da bi vse pripravila za Brancusijevo razstavo. Njena zamisel je bila di, da je galerijo poimenovala »Guggenheim Jeune«.

Ko sem prišla v Pariz, je Brancusi (romunski kipar) medtem odpotoval, toda Marcel Duchamp me je seznanil s Cocteaujem, francoskim vsestranskim umetnikom, in skupaj sva naredila načrt za njegovo prvo razstavo v Londonu. Takrat sem se zavedala, kako malo sem se še razumela na moderno umetnost; Marcel mi je veliko tega povedal, kar mi je prišlo zelo prav. Le kaj bi počela brez njega? Najprej mi je moral pojasniti razloček med abstraktno umetnostjo in nadrealizmom. Poleg tega se mu imam zahvaliti, da me je seznanil s skoraj vsemi pomembnimi slikarji tedanjega pariškega umetniškega prizorišča. Ker so vsi cenili Duchampa, so me povsod

Cayetana je vasica, ki šteje nekaj ilovnatih koč, od katerih je polovica podrtih. V tej vasici so se leta 1971 prvič organizirali najemniški kmečki delavci, da bi dobili boljše meзде. Leta 1974 je nacionalna garda šest teh delavcev ubila, ko so se vrnili z dela na polju. Takrat se je sprožil proces, v katerem je to področje postalo trdnjava

dopadljivo sprejemali. Marcel mi je pomagal tudi pri načrtovanju in pripravah za razstavo in mi svetoval pri vsem, kar je zadevalo mojo galerijo. Njemu se imam zahvaliti za pristop k sodobni umetnosti, ki je moje življenje tako neskončno obogatila.

Kot z enim prvih sem se prek Duchampa seznanila z (nemško-francoskim) kiparjem Hansom Arpom, ki je bil obenem imeniten pesnik in tudi zabaven sobesednik. Vzel me je s seboj v Meudon, kjer je zgradil moderno hišo zase in za svojo ženo Sophie Tauber-Arp. Za oba je bilo v njej urejeno po eno nadstropje za atelje, zakaj tudi Sophie je slikala in kiparila. Po roku je bila iz Švice in bila je učiteljica. Zdal se je ukvarjala z abstraktno umetnostjo, vtem ko se je Hans bolj nagibal k nadrealizmu. Vendar se mu je posrečilo, da se ni enostransko vezal, in tako se je udeleževal pri obeh umetniških skupinah. Sophie je izdajala zanimivo revijo z naslovom »Plastique«. Mož jo je zelo spodbujal pri njenem umetniškem razvoju. Zal pa so bila njena dela vseeno precej dolgočasna, in zdelo se mi je odveč zapravljati moči za tako brezupno stvar. Vrt pri hiši je bil natrpan s plastikami. Eno od njih sta Arpa skupaj ustvarila. Imenovala sta jo »Sculpture Conjugale«. Sicer pa je bila Sophie idealna zakonska družica. Poleg svojega umetniškega dela in urejevanja svoje revije je opravljala še vse mogoče za svojega moža.

Od Arpa sem kupila prvo plastiko svoje zbirke, in sicer me je vzel s seboj v livarno, kjer sem se hipoma zaljubila v majhno figuro. Prosila sem, če jo smem vzeti v roke, in komaj sem jo začutila v roki, že sem jo morala imeti.

Pred svojim potovanjem v Pariz sem na tihem res upala, da se bo v mojem življenju

revolucionarnega gibanja. Vaščani vasice so doživeli še več napadov nacionalne garde, ki je ubila nekaj ljudi; ostali so se od prvega do zadnjega vključili v revolucionarno gibanje. Kmet, ki nam pripoveduje zgodovino te vasice, je tako prepričan v pravičnost svoje stvari, da označuje vpade nacionalne garde kot »agresijo« ali »invazijo«. »Zadnji napad nacionalne garde je bil maja lani. Več kot 3.000 jih je bilo. Prodrli so po pobočju ognjenika, na pol poti do vrha. Takrat se je branila samo vaška zaščita. Redne ljudske vojske še ni bilo. Toda v treh dneh so se morali napadalcem umakniti. Naša taktika je bila preprosta. Čez dan smo se razkropili in se poskrili, ponoči pa smo jim pobili straže.«

Kot povsod v Salvadorju se tudi na območju Chinchontepeca čudno prepleta vojno vzdušje in normalno življenje. Nenehno je v zraku nevarnost, da priderejo »skadroni smrti« in ta nevarnost daje vtis vojnega stanja. Toda kmetje prinašajo v bolnišnico sadeže, ki jih dele ranjenecem, ženske pa prinašajo iz bližnjega mesta velike kocke ledu, ki jih prodajajo po 15 centimov. Vrhunec razkošja pa so topli vreli, v katerih se vsi kopajo, da bi se sprostil, osvežili in očistili prahu.

Taktični umik in reorganizacija

Gverilski stab nas sprejme v zapuščeni kmečki hiši. Ko čakamo na poveljnika, klepetamo z borci, fanti in dekleti. Ljubzenska razmerja so dovoljena, toda pod strogo kontrolo organizacije. »Moramo paziti, da osebni problemi ne bi škodovali našemu delu,« pove borca.

zgodilo nekaj novega, vendar nisem slutila, kaj me v resnici čaka. Ze res, tolažila sem se, kjerkoli se mi je ponudila priložnost.

Vendar pa sem bila vse leto ujeta v čar enega samega človeka: Samuela Becketta (irski pisatelj, ki živi v Parizu). Že prej nekoč sem ga bežno srečala. Nedvomno je bil tudi že kdaj pri nas v Avenue Reille; zdaj, o božiču 1937, pa sva se naposled zblížala. Vedela sem, da je prijatelj Jamesa Joycea, pa tudi, da se je nekoč zaročil z njegovo hčerko Lucio, ji pa potem povzročil hude skrbi. Beckett pa ni bil, kakor se velikokrat trdi, tajnik svojega slavnega irskega rojaka, toda bil je za Joycea nenehno s kakimi nalogami na poti. Tajnik pri Joyceu je bil neki ruski emigrant, židovski intelektualcec po imenu Paul Léon, ki so ga kasneje Nemci umorili.

Beckett je bil visoke, mršave postave, takrat kakih trideset let star, z neznansko velikimi sivimi očmi, ki jih nisi mogel nikoli dolgo zdržema gledati. Nosil je naočnike in zmeraj učinkoval kot neko, ki se ukvarja s hudimi intelektualnimi problemi. Redko je odprl usta, iz njih nisi slišal banalnosti. Vedenja je bil nekoliko okornega; to pomanjkljivost je poskušal izravnovati s pretirano ljudnostjo. Zastran svoje zunanosti si ni belil las in še malo ga ni motilo, da je bil v svojih tesnih francoskih rečeh zmeraj videti slabo oblečen. Beckettovo življenje je bilo sploh prežeto z nekakšnim fatalizmom. Da je mogoče stvari in razmere vzeti v svoje roke in jih spreminiti, tega se sam ne bi bil nikoli domislil. Bil je čist intelektualcec, ki je živel v svojem miselnem svetu in bil takrat še avtor brez javne odmevnosti.

Pri Heleni Joyce sem ga potem ponovno videla, in sicer smo tisti večer skupaj večer-

Kako so zašli v vrste revolucionarne armade? »Zato, ker je bilo to naša dolžnost,« pravi dvajsetletni fant. S težavo opisujejo svoje življenjske zgodbe in izkušnje; v njih je veliko trpljenja. Mnogim od borcev so

Ta optimizem je nekoliko omiljen s priznanjem, da obstajajo tudi hude težave in slabosti: logistika, zveze, pomanjkanje modernega orožja in pomanjkanje ljudi, ki bi z modernim orožjem znali ravnati, pa nespodobnost, da bi vskladili širši napad na večje mesto. Glede podpore, ki jo borci uživajo pri ljudeh, pa pove Miguel tole: »Veliko naših kadrov je moralo zbežati iz mest zaradi nasilja, ki vlada v njih; ljudje se bojijo. Kljub temu so nam dali jesti in pokazali, kako priti po strehah do vojašnice. Dejstvo pa je, da meščani Zacatecoluca niso množično prišli na ulice, ko smo napadli vojašnico. Prepričani pa smo, da se nam bodo pridružili, kakor hitro bomo močnejši.«

ubili kakega člana družine. Dekle nam je pripovedovalo: »Nekega dne je prišel neko od rdečega križa k njenemu očetu in mu rekel, naj pride v mrtvašnico, da bi

jali pri Fouquetu. Joyce naju je povabil in se med večerjo vneto zanimal za mojo galerijo. Pri tem je bil, kakor navadno, silno šarmanten in zabaven. Na sebi je imel čudovit irski telovnik, ki je bil nekoč last njegovega deda. Po večerji smo se skupaj vrnili v Helenino stanovanje, kjer me je Beckett iznenada vprašal, če se mi na poti domov sme pridružiti. Bila sem nemalo osupla, ko me je prijel pod roko in vso pot do Rue de Lille pešalil z menoj. Tam sem stanovala v najetem stanovanju. Šel je z menoj noter in spčetka nisem vedela, kaj namerava, dokler mi ni dal hudo nerodno vedeti, da naj prilezem k njemu na kavč; in preden sva trenila, sva že ležala skupaj v postelji, kjer sva ostala do drugega večera in bi bila ostala še dlje, ko se sama ne bi bila že prej domenila za sestanek z Arpom. Iz kakršnega koli razloga sem morala gotovo omeniti šampanjec, zakaj Beckett je oddiral in se vrnil z več steklenicami, ki sva jih praznila v postelji. Ko se je Beckett kasneje poslovil, je rekel čisto podhlajeno in resignirano, ko da se verjetno ne bova več videla: »Hvala lepa. Vse se pač konča, ampak bilo je zelo prijetno.«

Med kratkim časom, ki ga je Beckett prebil z menoj, je Joyce seveda opazil njegovo izgintotje, in ker je Helen slutila, kje je, najina pustolovščina ni ostala skrivnost. Tedaj je morala moja prijateljica Mary Reynolds ravno v bolnišnico, zato sem se medtem vselila v njeno bivališče. Tako se je zgodilo, da Becketta lep čas nisem videla.

Potem, nekega večera, pa sva se na lepem srečala sredi Boulevarda Montparnasse na prometnem otoku. Podzavestno sem se že tako navezala nanj, da me najino snidenje sploh ni presenetilo. Zdelo se mi je, ko da sva bila dogovorjena za zmenek. Šla sva v Maryno hišo in ostala tam kar dvajset dni skupaj. Zal je bila najina usoda taka, da

identificiral truplo svoje hčerke, to je njene sestre. Oče, ki je tako prepoznal hčerkino truplo, je bil začuden, ker je videl, da je noseča, medtem ko dva dni prej ni bila. Ko so jo uslužbenci slekli, so odkrili, da so ji morilci razparali trebuh, vanj vtaknili glavo njenega zaročenca, in ga spet zašli...«

Poveljnikom je ime Luis, Miguel in Juan. Stari so 25, 27 in 21 let. Že nekaj let se ukvarjajo z vojaško in politično organizacijo v gverili. Območje kontrolirajo Ljudske sile za osvoboditev, to je ena od petih skupin, ki sestavljajo osvobodilno fronto Farabundo Martí. Oni so v noči od 10. na 11. januar napadli 10 kilometrov oddaljeno mesto Zacatecoluca, tri vasi in obalno cesto.

»Izpolnili smo nalogo, ki so nam jo zaupali,« je povedal Luis. »Imeli smo ukaz, naj po možnosti zavzamemo vojašnico, prav tako pa nam je bilo ukazano, da ne vztrajamo, če bi zadel na prevelike težave. Silovitost našega napada je sovražnika presenetila in videli smo, da se ne bo mogel upirati, več dni. Ubili ali ranili smo kakih sto vojakov, uničili pa smo dva lažja oklepnika in dva helikopterja. S »topom« lastne proizvodnje smo v notranjost vojašnice »izstrelili« dinamit. Od takrat imajo vojaki navado, da se zabarikadirajo za zidovi vojašnice.

Sedaj smo v fazi, ko smo se taktično umaknili in se reorganiziramo, potem pa bomo prešli v širši napad. V preteklosti smo napravili tudi več propagandističnih napak, toda v naših očeh končna ofenziva ni bila nikoli podvig, ki bi ga opravili v nekaj urah. Končna ofenziva bo daljše obdobje. Kako

sva smela biti skupaj srečna le v tem kratkem času; vendar se teh dni spominjam s posebnim ganotjem, če se ozrem po vseh tistih trinajstih mesecih, kolikor je trajalo najino ljubezensko razmerje. Beckett je že bil kar precej zaljubljen vame, vendar je bila tudi najina duhovna izmenjava skrajnje vznemirljiva. Po smrti Johna Holmsa sem imela le malo priložnosti za pogovore na tisti ravni. Naposled sem se lahko spet svojim mislim in občutkom ustrezno izražala.

Četudi sem v Londonu nameravala odpreti galerijo za sodobno umetnost, sem tisti čas imela še vedno rajši stare mojstre. Beckett pa mi je dopovedal, da moras sprejeti sodobnost svojega časa, če nočeš zatajiti življenja. Razen za Jamesa Joycea se je Beckett navduševal za slikarja Jacka Yeatsa in Holandca Geera van Veldeja, ki je bil tedaj star kakih štiridesetih let in načelno pod vplivom Picassa. Beckett je vsakekor hotel, naj obema pripravim razstavo v moji galeriji. Ker mu nisem mogla ničesar odreči, sem privolila. Na srečo je Yeats sam spoznal, da njegova slikarja ne sodi v mojo galerijo; toda van Veldejevo razstavo sem potem res pripravila.

Beckett mi je dal brati svoja literarna dela. Z njegovimi pesnimi nisem vedela dosti početi, zdelo se je mi nekako primitivne. Njegov tedaj ravno objavljeni roman »Murphy« pa se mi je zdel pomemben, in tudi poprej izšla študija o Proustu je bila izvrstna. Mislim pač, da je bil močno pod Joyceovim vplivom; po drugi strani pa je imel smisel za črni humor in je gnetel čudaste morbidne predstave, ki so bile popolnoma enkratne in so utemeljile njegovo originalnost.

Pri najinem sožitju je bilo najbolj vznemirljivo, da nisem vedela, ob kateri dnev-

dolgo bo trajalo, bo odvisno od naših in sovražnikovih sil...«

Ta optimizem je nekoliko omiljen s priznanjem, da obstajajo tudi hude težave in slabosti: logistika, zveze, pomanjkanje modernega orožja in pomanjkanje ljudi, ki bi z modernim orožjem znali ravnati, pa nespodobnost, da bi vskladili širši napad na večje mesto. Glede podpore, ki jo borci uživajo pri ljudeh, pa pove Miguel tole: »Veliko naših kadrov je moralo zbežati iz mest zaradi nasilja, ki vlada v njih; ljudje se bojijo. Kljub temu so nam dali jesti in pokazali, kako priti po strehah do vojašnice. Dejstvo pa je, da meščani Zacatecoluca niso množično prišli na ulice, ko smo napadli vojašnico. Prepričani pa smo, da se nam bodo pridružili, kakor hitro bomo močnejši.«

Ti problemi, na katere naletiš povsod po deželi, so imeli tukaj manjše posledice kot drugje. Obstaja problem enotnosti v vodenju operacij; na takoiimenovani »zahodni fronti« namreč obstaja več različnih štabov brez pravega sodelovanja. Nekdo, ki je sodeloval pri napadu na mesto Santa Anna – z njim smo govorili ob drugi priložnosti – nam je povedal: »Po tem napadu smo prišli do spoznanja, da moramo ustvariti eno samo vojsko in skupno poveljstvo. Za to pa je potreben čas. Vsa težava je v tem, da smo civilisti, ki so se prisiljeni vojskovati. V desetih dneh smo se naučili več, kot prej v desetih letih, ne da bi se pri tem postarali...«

Francis Pisani, »Le Monde«, Pariz

ni ali nočni uri se bo vrnil k meni. Njegovo prihajanje in odhajanje je bilo popolnoma neprerakunljivo. Vrh tega je bil venomer pijan in je hodil okrog ko v transu. Zaradi otvorenih razstav v svoji galeriji sem imela različne obveznosti in sem morala popoldne pogosto vstati, da sem obiskala Cocteauja, zaradi česar je bil Beckett vsakokrat jezen. Hotel je, da bi ostala kar pri njem v postelji. Bila je ironija usode, da sem si morala urejati novo poklicno eksistenco, ker se je pretrgal najpomembnejši odnos v mojem življenju, in da sem morala zdat, ko se je spet napeletal nov odnos v mojem zasebnem življenju, ta odnos žrtvovati poklicni eksistenci.

Desetega dne najine idile mi je bil Beckett nezvest. Spustil je k sebi v posteljo neko prijateljico iz Dublina. Ne vem več natančno, kako sem to zvedela, vendar je priznal in rekel, da ni vedel, kako naj jo vrže ven, ko je prišla k njemu. Telesna ljubezen brez notranje zavzetosti da je vendar samo kot kava brez konjaka, iz česar sem lahko vsaj sklepala, da sem bila konjak v njegovi kavi.

Navkljub temu sem bila presneto besna nanj in mu zabrusila, da ne maram imeti z njim več nobenega opravka. Naslednji večer je poklical in me poskušal pogovoriti, ampak bila sem tako jezna, da nisem marala govoriti z njim. Nekaj minut zatem mu je neki norec na Avenue d'Orleans potisnil badalo med rebra in nevarno ranjenca so prepeljali v bolnišnico. To sem zvedela šele, ko sem se pri njegovem hotelirju pozanimala zanj, saj sem mu pred vrnitvijo v London vendarle še hotela reči na svidenje. Od strahu mi je postalo skoraj slabo, ko sem naposled zvedela, kaj se je pripetilo, in v svoji brezglavosti sem se

Nadaljevanje na 30. strani

